

Hányszor lehet egy embert eltemetni?

Nagy Imre újratemetésének „ügye” a modellváltásra készülő állampárti döntéshozatalban – Politikai dimenziók, I.

„Minden dolog lényege annak történetében van”¹

A Római Birodalomban a császárok a birodalom provinciáiba szétküldték mellszobrukat, hogy azt az alattvalók a császárkultusz jegyében istenként tiszteljék. Ez az aktus nem a hit kérdése volt, hanem Róma fennhatóságának és a császár hatalmának elismerése, afféle hűségnyilatkozat. A Kádár-rendszer keretei között 1956 ellenforradalomként való értékelése hasonló szerepet töltött be. A rendszer alapítója, hogy 1956-ban a párt szovjet segítséggel megvédte a magyar hazát az ellenforradalmi visszarendeződéstől: *1956. október 23-án az imperialisták aktív közreműködésével és a burzsoázia legreakciósabb, imperialista erőivel való szövetségben ellenforradalmi fegyveres lázadás robbant ki, hogy a dolgozó magyar népet és a szocialista hazát elárulja, a Magyar Népköztársaság törvényes rendjét megdöntse. Az államellenes szervezkedés élén Nagy Imre és legközvetlenebb bűntársai álltak, a népi demokratikus államrend minden rendű és rangú ellenségével szövetkezve – hangzik az Igazságügyminisztérium közleménye Nagy Imre és társai ellen lefolytatott büntetőeljárásról és 1956 eseményeinek hivatalos értékeléséről.*² A Kádár-rendszer állampolgári hűségnyilatkozatát nem ezekben a mondatokban való hit, hanem ebbe a történelmi ítéletbe való beletörődés jelentette. A kádári konszolidáció jegyében ezt az értékelést már nem kellett feltétlenül elhinni, és nem kellett nap nap után hitet tenni mellette. De aki a Kádár-kori Magyarországon kívánt élni, az a nyilvánosság előtt a fenti tételmondatok tarthatatlanságát nem vitathatta, még azzal a kéréssel sem firtathatta, hogy az ellenforradalmi cselekményekért halálra ítélt szeretteinek síremléket állíthasson.

RIBA ANDRÁS (1987) történész, a RETÖRKI kutatója.

SZEKÉR NÓRA az Óbudai Egyetem adjunktusa, a RETÖRKI kutatója.

1 Max Weber-től származó idézet, amelyet Pozsgay Imre az MSZMP PB 1989. február 7-ei, népfelkelés-pártszerűtlen magatartás-ügy vitáján idézett: „...nem megkerülhető kérdéstről van szó, ebben én makacsul, csökönyösen marxista vagyok, aki Marx szerint a »minden dolog lényege annak története...«”, lásd *Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1989. február 7-ei üléséről*, 62. http://w3.osaarchivum.org/index.php?option=com_content&view=article&id=418%3Aa-politikai-bizottsag-1989-februar-7-i-uelesenek-jegyzokoenyve&catid=71%3Aaz-mszmp-politikai-bizottsaga-ueleseinek-hangfelvetelei&Itemid=202&lang=en (utolsó letöltés: 2014. 05. 06.)

2 Lásd *Népszabadság*, 1958. június 17., idézi *Tetemrehívás*. Párizs, 1988, I.U.S., 11-13.

A Rákosi-rendszer terrorja az egész magyar társadalmat félelemben tartotta és megalázta. 1956 erre a megalázásra adott válasz volt. Ahogy azt Hamvas Béla 56 kapcsán megfogalmazta, a megalázásra adott válaszban „az ember valódi színvonala tűnik elő”.³ A Kádár-rendszer a forradalomról hozott ítéletében nem azt fogalmazta meg, amit igaznak vélt az eseményekkel kapcsolatban, hanem – folytatva a megalázásra épített uralmi forma hatalomtechnikai gyakorlatát – a magyar társadalmat „valódi színvonalának” elhazudására kényszerítette, és ezzel egyidejűleg a hazugságba kényszerített és így cinkosá tett társadalomból az 56-ban felszínre tört „színvonal” lehetőségét kívánta kiiktatni.

A Kádár-rendszer felelőssége 1956-ot illetően nemcsak a forradalom brutális megtorlására terjed ki, hanem arra is, hogy a maga által megszabott szellemi mozgástér határait az elhazudott 56 függvényében határozta meg. Ezáltal a rendszer szerkezeti elemévé tette a társadalom bűnbe kényszerítését, és egy erkölcsi válság permanens fenntartása jelentette a maga által összefabrikált legitimitást.

Ezért a rendszerváltozás története során olyan meghatározó tényezővé váló 56 újraértékelése nem a múlt értelmezéséről, hanem a rendszerváltozás jelenében működő rendszer fenntarthatóságáról és megreformálhatóságáról szólt elsősorban a hatalom berkein belül és kívül egyaránt. „Most dől el, összetörjük-e magunkat saját korlátainkon, vagy mi törjük össze korlátainkat” – mondta Pozsgay Imre azon az 1988. május 20–22-ei országos pártértekezleten, amely – elég, ha csak a személyi változásokra gondolunk – döntően befolyásolta a későbbi történeteket.⁴

Nagy Imre újratemetése, a rendszerváltozás történetének szimbolikus eseménye, ahol nemcsak a Nagy Imre-per halálraítéltjeit és szimbolikusán a hatodik koporsóban a forradalom mártírjait helyezték örök nyugalomra, hanem az ellenforradalmi tételre épített rendszer legitimitása is tarthatatlanná vált.

Azt azonban, hogy ez a tétel tarthatatlan, a rendszer vezetői jóval korábban is tudták már. *De Nagy Imrét csak június 16-án temették el újra 1989-ben.* Vagy talán akkor temették el először, mert ami korábban történt, az nem biztos, hogy temetésnek nevezhető aktus volt. Mielőtt újratemetése az új rendszer születésének szimbóluma lett, előtte már az újratemetés volt már válaszra váró kérdés, emberieségből teljesíthető kérés, amely – a párt reményei szerint – pusztán kegyeleti aktus lesz. Egy évvel újratemetése előtt volt már egy újratemetése, csak az nem szimbólum lett, hanem szimbolikus volt.

De az újratemetés „ügy” is volt. Abban az értelemben is ügy, hogy a családnak és még *nagyon* sokaknak az ügye, és olyan értelemben is, hogy „a Nagy

3 Lásd Hamvas Béla: *Patmosz*. Szombathely, 1992, Életünk, 264. Hamvas Béla Simon Weilt idézi.

4 *A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve*, 1988. május 20–22. Kossuth Könyvkiadó, 1988, 148.

Imre-ügy”. Így többnyire az MSZMP központi vezető szerveinek különböző napirendjeinek tárgyalásakor, az ülések vitájában, a hozzászólásokban, a PB és KB szó szerinti jegyzőkönyveiben fel-felbukkanó kifejezés. Hol a belpolitikai helyzet értékelésekor, hol a különfélék között, de azért szerepelt ez önálló napirendként is. Például önálló napirendként ilyen cím alatt: „Nagy Imre és társai temetésével kapcsolatos jogi és biztonsági intézkedések, az ellenük folytatott büntetőeljárás felülvizsgálatának jogi lehetőségei.” Így éppen egy „kimondhatatlan és soknevű”⁵ bizottság napirendjeként. Ez a Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság április 28-ai ülésének első napirendi pontja. Ez a napirendi pont azonban már jóval több kérdést tartalmaz ahhoz képest, hogy egy évvel ezelőtt ez még csak egy válasza váró kérdés volt.

Nagy Imre és a forradalom kérdése a párt retorikájában sohasem váltak külön, talán ezért nem tudott 1989-ben a Nagy Imre-újrateremtés és a népfelkelésnek újrakeresztelt forradalom, mint napirendi témák, szintén össze nem kapcsolódni.

Jegyzőkönyv szerint ez a következőképpen történt a Pozsgay-nyilatkozat ügyében összehívott rendkívüli PB ülésen 1989. január 31-én:

Grósz Károly mondja a felháborodást tükröző pártvélemények kapcsán: „...a levelek sok kérdést tartalmaznak, hogy megváltozott-e a párt hivatalos álláspontja, valamint mennyire van ez összhangban azzal az információkkal, amit a közelmúltban adtunk a Nagy Imre temetésével összefüggésben, hogy ez nem jelenti sem az 56-os események újraértékelését, sem pedig az érintett személyek politikai rehabilitációját. Kettősséget látnak e nyilatkozat és a mi korábbi állásfoglalásunkban.”⁶

Nem lehetett az 56-os események értékelését ezután a Nagy Imre-újrateremtéstől függetlenül tárgyalni, egészen addig nem, amíg az újrateremtés nem lett egy – az állambiztonsági szervek által – agyonbiztosított „akció”, és a Nagy Imrével kapcsolatos ügy nem került át a Minisztertanács hatáskörébe.⁷

A Nagy Imre-temetés relációi, hogy az egy ideológiai-legitimációs vita a párton belül, a politikai rehabilitáció kérdése a legitimációs vitából kinőve és ezzel párhuzamosan a háttérben a perek jogi felülvizsgálata. (A jogi rehabilitáció a temetés után történt meg július 6-án, Kádár János halálának napján.)

5 „Grósz Károly: Tisztelettel köszöntöm a Bizottság tagjait, kimondhatatlan és soknevű bizottságunk ülésén első találkozóját megnyitom.” MNL OL 288. f. 62/ 1. ó. e.

6 Lásd *Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1989. január 31-én megtartott üléséről*, 1. http://w3.osaarchivum.org/index.php?option=com_content&view=article&id=279%3Aa-politikai-bizottsag-1989-január-31-i-uelesenek-hangfelvetele-es-jegyzkoenyve&catid=71%3Aaz-mszmp-politikai-bizottsaga-ueleseinek-hangfelvetelei&Itemid=202&lang=en (utolsó letöltés: 2014. 05. 06.)

7 *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottságának állásfoglalása, 1989. május 3.* „[...] A Bizottság hangsúlyozza: a Nagy Imre és társai temetésével kapcsolatos ügyek teljes mértékben a Minisztertanács hatáskörébe tartoznak. Indokolatlan és jogtalan, hogy a párt szervei bármiféle nyomást gyakoroljanak a kormányra és intézményeire. [...]” MNL OL 288. f. 62/4. ó. e.

A politikai rehabilitáció és a jogi rehabilitáció, e két külön eljárás összefüggéseit szinte lehetetlen különválasztani. Az ideológiai síkon inkább a pártot, míg jogi síkon a Minisztertanácsot kell vizsgálni. Ha így tekintünk az újratemetés ügyére, akkor lehetőségünk nyílik, hogy rávilágítsunk arra: ez legalább két *politikai történet* egymásba fonódása.

Dolgozatunk a politikai rehabilitációhoz vezető utat és annak jelentőségét kívánja bemutatni általunk kiválogatott események, körülmények és források szelekciója alapján: forráscentrikusan, erősen koncentrálván a PB és KB ülésekre.

A témakör, vagyis Nagy Imre újratemetése, egy rendkívül alaposan feldolgozott történeti téma. A feldolgozottság szintjétől függetlenül fontosnak tartottuk, hogy az egyes narratívák árnyalásaként általunk fontosnak ítélt forrásokra helyezzük a hangsúlyt, akár a narratíva rovására is. Ebből adódóan összefüggő szövegrészeket idézünk szemelvényes utalások helyett, ugyanis az események megértéséhez nélkülözhetetlen árnyalatok, rejtettebb, de nem másodlagos aspektusok csak így hangsúlyozhatók. Mindemellett a pártnak a sajátos frazeológiája és annak a politikai eseményekben játszott meghatározó szerepe csak így érzékeltethető.

*

„Egyszer majd el kell temetni és nekünk nem szabad feledni”

1958. június 16-án Nagy Imrét, Maléter Pált és Gimes Miklóst a budapesti Kozma utca 13. szám alatti gyűjtőfogház udvarán kivégezték, és a holttesteket a börtön sétálóudvarán elásták. Két és fél évvel később, 1961. február 24-én átszállították a rabtemetőbe, az Újköztemető 301-es parcellájába. A holttesteket fedőnév alatt, arccal a föld felé, jeltelen sírokba helyezték.⁸ Losonczy Géza 1957 decemberében a börtönkórházban halt meg, Szilágyi József ügyét a Nagy Imre-per többi vádlottjától elkülönítették, halálos ítéletét 1958. április 24-én hajtották végre. Őket már haláluk napján a 301-es parcellába temették el. A Nagy Imre-per halálraítéltjeinek 1961-es elhantolását a Kozma utcai börtön operatív osztályának vezetője, Potecz Sándor alezredes szervezte, a hantolás dokumentumait a „Darázs-fészek” fedőnevet viselő dossziében őrizték.⁹

8 Részlet az Ember Judittal készült Oral History Archívum életinterjújából, melyben Nagy Imre és mártírtársainak 1989 tavaszán zajló exhumálására emlékszik vissza: „Arra nem gondoltam, hogy arca borulva fekszenek. Ez valami egészen felháborítóan tűnt. Négy tudós volt ott, és nem értették, hogy miért vannak arca borulva. Aztán később azt hitték, hogy ez valami büntetésféle, aki a szocializmus ellen vagy a nagy birodalom ellen tett, büntetesképpen arca fektetik. És kiderült, hogy egy frászt. Ennek nincsen semmiféle szakrális vagy elvtársi oka. Megkérdeztem a sírásókat, hogyan vitték a koporsókat. Azt mondták, hogy szamaras vagy másfajta kordéval, aztán: »Nézze, Juditka, odavisszük a koporsót a sír szájához, és befördítjük.«” Molnár Adrienne: *Ötvenhatosok a rendszerváltásról*, 2009. 2009, 1956-os Intézet, 103–104.

9 Az 1961. februári elhantolásról készített jelentést Potecz Sándor készítette, ami bekerült a több mint harminc kötetes Nagy Imre-dossziéba. 1984 környékén az állambiztonsági szervek fel-

A hatóságok határozottan elzárkóztak az 56-ban kivégzettek hozzátartozóinak kérésétől, hogy a halottaikat tisztességesen eltemethessék, sőt még az eltemetésük pontos helyének megjelölését is megtagadták. A rendszer e kérdésben tanúsított tántoríthatatlanságát és cinikus hangvételét jól bizonyítja Szilágyi József özvegyének és leányának 1985-ben, 27 évvel a kivégzések után íródott levelére adott hatósági válasz. Szilágyi József földi maradványainak kiszolgáltatása iránti kérés elől az MSZMP Központi Bizottságának Irodája 1985. december 5-ei dátummal kelt levele az alábbi módon tért ki:

„Tisztelt Asszonyom!

Értesítjük, hogy a levelét megkaptuk. Mivel kérése nem érthető számunkra, ezért, ha módjában áll, szíveskedjék bennünket bármelyik keddi napon 9-12 óra között felkeresni a Központi Bizottság Irodája Fogadóhelyiségében.

Üdvözlettel: dr. Holló András¹⁰

A kérés megisméltése után az Igazságügyi Minisztérium Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága az alábbi módon zárta le az ügyet:

„Özv. dr. Szilágyi Józsefné!

Sajnálattal értesítem, hogy férje, dr. Szilágyi József hamvainak kiadása iránti kérelmüket nem áll módunkban teljesíteni.

A büntetésvégrehajtásnak nincs tudomása arról, hogy az 1958. április 24-én kivégzett férje holttestét hol temették el.

A sírhely felkutatása iránt tett intézkedéseink sajnos nem vezettek eredményre: sem erre vonatkozó írásos dokumentációt, sem szemtanút nem sikerült fellelnünk.

Kérem, hogy a fenti körülményeket szíveskedjenek tudomásul venni.

Bp., 1986. febr. 14.¹¹

Való igaz, hogy sem a Központi Bizottság Irodájában, sem a Belügyminisztériumban, sem a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokságán a holttestek pontos helyét nem tudták megadni, hiszen arról nem volt tudomása egyetlen szervnek sem, de azért nem volt róla tudomása, mert nem is állt szándékukban, hogy felkutassák a halottakat. Amíg „az 56-os álláspont a status quo fenntartásának szimbolikus sarokpontja maradt”,¹² és a közgondolkodás alapvetéseinek meghatározására szerződötetett írók így írtak az 1956-os megtorlással kapcsolatban: Nagy Imre „tragédiája kétségtelen, mint az ország tragédiája is, melynek egyik okozója volt. Bármennyire keserves kimondani, a politikai pe-

adatul kapták, hogy azonosítsák be Nagy Imre és társai sírját. Ekkor különítették el „Darázs-fészek” fedőnévvel a sír beazonosításához szükséges Potecz Sándor-féle iratokat külön dossziéba. De e dossziében található információk alapján nem kezdték meg a sírok beazonosítását. Lásd Molnár Adrienne: i. m., 63.

10 *Tetemrehatóás*. Párizs, 1988, I.U.S., 59.

11 U. a., 61.

12 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987-1990*. Budapest, 2006, Napvilág Kiadó, 46.

rekre szükség volt; abban a helyzetben csak kemény kézzel lehetett normalizálni az életet”,¹³ addig a hatalom nem kívánta a temetetlen halottak sírhelyét megjelölni, nem kívánt zarándokhelyeket teremteni a rendszer kereteit feszegető emlékezőknek.

*

A kommunista rendszer azonban eljutott egy olyan válságig, amely alapvető szerkezeti kereteinek újragondolására kényszerítette. E válság kezeléséhez elkerülhetetlenné vált, hogy a többpártrendszer kérdésének lehetőségével és ezzel összefüggésben az 1956-os események átértékelésével szembenézzon. Szembenézzon ezzel úgy is, mint egy lehetőség, amely irányelveket ad egy megreformált párt számára a hatalmi játéktérben, és szembenézzon vele úgy is, mint a párt hatalmi körén kívül eső társadalmi nyomás és igazodási kényszer.

Az 1956-hoz való retrográd viszonyulástól való elmozdulás fontos lépése volt, hogy a kivégzettek földi maradványainak kiadására és a szűk családi körben tartott újratemetésük engedélyezésére Grósz Károly ígéretet tett. Mindez azonban annak hangsúlyozásával történt, hogy ez a hatalom részéről csupán egy humánus cselekedet, bizonyos erkölcsi kötelesség, de semmi esetre sem rehabilitáció vagy 1956 újragondolása.

Az ígéret megtételéhez szükséges előkészületek megkezdéséhez azonban szükséges volt, hogy az 1988. májusi pártértekezleten Kádár Jánost felmentsék főtitkári tisztségéből. „1988 májusában – már Grósz Károly hatalomra kerülése után – Harangozó Szilveszter vezérőrnagy magához hivatott, és azt mondta, meg kell állapítani, hol vannak eltemetve Berendék. A nyomozás szigorúan titkos, senki nem tudhatja meg, csak a vezetőmnek jelenthetem”¹⁴ – emlékszik vissza az eseményekre dr. Pajcsics József, a sírok beazonosításával megbízott Belügyminisztérium Állambiztonsági Főcsoportjának ezredese.

Pajcsics szerint megbízatásának előzménye, hogy a Politikai Bizottság úgy döntött, Grósz Károly a temetések engedélyezését 1988. júliusi amerikai körútján nyilvánosan bejelenti. A bejelentés egy kanadai sajtótájékoztatón meg is történt.¹⁵ 1988. augusztus 3-án az Új Köztemetőben megkezdődött a sírok helyének meghatározása, március 29-én pedig a halottak kihantolása.

A párt döntéseivel párhuzamosan az ellenzéki csoportosulások részéről mind határozottabban fogalmazódott meg 1956 újraértékelésének követelése.

13 Gyurkó László 1982-es Kádár életrajzából idéz: *Irodalmi Újság*, 1988, 3. szám, 8.

14 Molnár Adrienne: i. m., 62.

15 „Szilágy Juli azon a bizonyos kanadai sajtóértekezleten felállt, és azt kérdezte, hogy mi lesz azokkal az emberekkel, akik még tisztességesen el sincsenek temetve, Grósz tett egy könnyelmű kijelentést, hogy meg fogják kapni a végső tisztesség lehetőségét.” *Vásárhelyi Miklós visszaemlékezése*. Molnár Adrienne: i. m., 48.

E követelésben azonban egyre kevésbé igazodtak a párt által előirányzott ütemtervhez, nem álltak meg a kegyeleti igények kielégítésénél, sőt 56 kérdése mind körvonalazottabban a rendszerkritikai alapvetések fókuszpontjává vált.

Jól példázza ezt a folyamatot, hogy 1988 tavaszán megalakult az újratemetés szervezésében meghatározó szerepet játszó Történelmi Igazságtétel Bizottság. Alapítói ötvenhatos elítéltek és a halálraítéltek hozzátartozói. Június 6-án közzétett felhívásukban¹⁶ már nemcsak a végtisztesség fontosságát hangsúlyozzák, hanem egy teljes erkölcsi, politikai és jogi rehabilitálás szükségességét is, valamint – ahogy ezt egy 1988 júniusában kelt állambiztonsági jelentés külön kiemeli – „már nem csupán 56, hanem »az 1945-tel kezdődő egész történelmi korszak« újraértékelését követeli”.¹⁷ A kommunista diktatúra 1945-től tartó egységes történelmi korszakként való kezelése egy olyan értelmezés, amit a párt határozottan el kívánt kerülni, hiszen azt a veszélyt rejti magában, hogy „a kádárizmus a sztálini modell érvényességi körébe sorolódik”,¹⁸ és a Rákosi-korszak terrorja nem választható el az 56 utáni megtorlástól. A párt szándéka pedig éppen az volt, hogy „a múltjából a reformkorszakokat emelje ki”,¹⁹ és e korszakokat a sztálinizmustól minőségileg megkülönböztesse, ezzel megteremtse annak a lehetőségét, hogy ideológiájának és szerkezeti kereteinek újraértelmezését a párttal és a történelemmel való kontinuitásban vezényelhesse le.²⁰ Beszédes, ahogyan Fejtő György a PB június 14-ei ülésén kommentálja a TIB felhívását: „a szövege helyenként szélsőséges, nem tárgyyszerű a dolog jellege miatt [...] Sajnálataunkra [az aláírók között] olyan személyek is [vannak], akiknek nem volt szokása ilyen szélsőséges hangvételű nyilatkozat aláírása. Keressük a megfelelő formát arra, hogy azokkal a személyekkel, akikkel más ügyekben kontaktálni szeretnénk, tisztázzuk a pozíciójukat és a felhívás szövegéhez, tartalmához való viszonyukat. Tehát megemlíteném: Hankiss Elemért, Fekete Gyulát, Újhelyi Szilárdot, Mensáros Lászlót, Darvas Ivánt, de lehetne mást is említeni a névsorból.”²¹

1988. június 16., Nagy Imre és társai halálának 30. évfordulója fontos erőpróbát jelentett a hatalomnak és az ellenzéknek egyaránt. A párt erővel kívánt

16 A Történelmi Igazságtétel Bizottság felhívását közli Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv*. Budapest, 1996, Magvető, II, 194–196.

17 Idézi Kenedi: i. m., II, 211.

18 Ripp Zoltán: i. m., 250.

19 Ripp Zoltán: u. a.

20 Berecz János felszólalása az 1988. október 18-án a PB-ülésen, Berecz János mellett érvelt, hogy az elmúlt másfél évtized hibáival tagadják meg a folytonosságot, ezzel szemben vállalják az 1956-ban, „későbbi ellenforradalmi folyamatoktól függetlenül jelentkező”, a szocializmus reformjához vezető irányzatot, „amelynek számos forradalmi követelését megvalósította az MSZMP”. Ripp: i. m., 250.

21 Lásd *Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1988. június 14-én megtartott üléséről*.

http://www.rev.hu/89/f?p=107:18:2974898155403342:GET_NEXT_PDFP_ID:NO::P18_PDFP_ID:522

nyomatékokot adni annak, hogy a reformok határait és ütemezését ő határozza meg.

*

1988. június 16. A forradalom mártírjainak jelképes temetése a párizsi Pere Lachaise temetőben és megemlékezések Budapesten

Részletek az MSZMP Politikai Bizottságának 1988. június 14-ei jegyzőkönyvéből:

„Fejti György:

Ismert előttünk, hogy mind külföldön, mind itthon [...] készülnek az évfordulóra. Ennek egyik exponált helye Párizs lesz, ahol [...] emlékhely felállítására is sor kerül. Ezeket a külföldi törekvéseket diplomáciai úton próbáltuk befolyásolni. Ennek ellenére ezekre sor kerül. No most itthon [...] is [...] valami megemlékezés készül. Ennek a koordinálására egy úgynevezett Történelmi Igazságtétel Bizottság alakult. [...] A korábbi évek gyakorlatával megegyezően van demonstratív jellegű formája is a megemlékezésnek. **Szeretném előrebocsátani, hogy erről is konzultáltunk, és arra jutottunk, hogy van tennivalónk, mindenekelőtt a párttörténetnek, a történelemtudománynak, hogy árnyaltabb értékelést adjon eseményekről, személyekről anélkül, hogy az alapmegítélését az '56-os eseményeknek ez érintené** *(kiemelés a szerzőktől)*. És vannak bizonyos mérlegelendő emberiességi szempontok is, amit megint megfelelő időben rendeznünk kell. **Most azonban nem vagyunk olyan helyzetben, és talán nem is lenne helyes nyomásra lépni, nyugodtabb időben vissza kell térni erre, és komplex módon a kérdést végiggondolni és rendezni** *(kiemelés a szerzőktől)*. Most azonban, 16-án operatív módon kell bizonyos dolgokat kezelni. [...]

Nyers Rezső:

Azt az elvet támogatom, hogy kegyeleti jellegű megemlékezést vegyünk tudomásul, politikai jellegű tüntetést akadályozzuk meg. No most, hogy hogyan? Kiindulópontnak én ezt javaslom. Megint csak azt tudnám ajánlani, hogy ezeket ismerjük, akik szervezik. Beszéljünk velük ezen az alapon. [...]

Pozsgay Imre:

Én igazából csak a temetőben való engedélyezéssel tudnék egyetérteni, és az összes többi helyen nem. [...]

Nyers Rezső:

Ez egy trambulín lehet a 27-hez is.²² [...]

Grósz Károly:

Az a mondat, hogy itt próbálnak bennünket, az egy alaptétel. Tudni akarják, meddig mehetnek itt, meddig mehetnek ott, mikor lépünk be. Ez egy alapmondat. Szóval én a következőket ajánlom: elvileg most fogadjuk el, hogy a kegye-

22 Utalás a romániai falurombolás ellen 1988. június 27-ére meghirdetett és a Hősök terén kb. 200 000 résztvevővel megtartott tüntetésre.

leti megemlékezésnek nem gördítünk technikai és adminisztratív akadályt. Ugyanakkor a szervezőknek világosan tudtára kell adni, hogy ha rendszerel- lenes politikai tüntetéssé válik, akkor erőszakot alkalmazunk. Az erőszak itt persze nem az, hogy lövöldözni fogunk, hanem hogy feloszlattjuk a tömeget. No most még házi használatra – mert a rendőrségnek ezt tudnia kell –, a temetőben sehogy nem lehet beavatkozni, még ha a rendszert szidják, akkor se. Ott mi nem nyerhetünk, csak veszíthetünk. [...] No most jön az adminisztráció, mert azért ez eddig elv, amit itt meg lehet fogalmazni, de ezt megcsinálni nem olyan egyszerű. Felszólítanak, oszlatnak és így tovább. A következő kérdés akkor kezdődik, amikor nem oszlatnak. Itt kezdődik a probléma. Olyan pa- rancsnok kell oda, akinek van politikai értékítélete, mert ha harminc ember fog ott Himnuszt énekelni, akkor elő ne vegyék a gumibotot. Ha ötszáz ösz- szejön, és elkezd a rendszert szidni, akkor pedig parancsot kell adni. Nincs pardon. [...]

Nyers Rezső:

Egy néma tüntetést ne vegyünk tudomásul, itt a mécsesnél? Néma kegyele- tet. Ha ezt megígérik. Én csak attól félek, hogy ellenünkre megcsinálják. Most ha ellenünkre megcsinálják, akkor ez rossz a 27-ére, az nagyon rossz. Megnö- veli annak a [...]

Fejti György:

Én a Batthyány-emlékmécses környékén is tiszta megoldást, tehát a rendőr- ség számára kivitelezhető megoldást javasolnék. Ott a néma tüntetésnek azért nincs értelme, mert nyomatékot ennek az ad, hogy ez ki van nevezve 'Batthyá- ny-Nagy Imre-emlékmécsesnek', és ott a szervezők beszédet akarnak tartani. Egyébként a temetőben van beszéd, ott minden lehet. Nekem is az a vélemé- nyem, hogy azt ott el kell tudni viselni. [...] Oda mindig kevesebben mennek [...] Névleg meg tudjuk mondani, hogy kik fognak ott részt venni.

A Batthyány-emlékmécseses környékén kezd kialakulni az az érzés, hogy ott ünnepség van. Na most ha ez elmélyül, akkor ezzel problémánk lesz a jövő- re is, azt követően is.”²³

A PB 1988. június 14-ei ülésén tehát már megfogalmazódott, hogy szükséges 56-tal kapcsolatban az eseményeknek és a személyeknek egy árnyaltabb érté- kelését adni, amely azonban az alapmegítélést nem érintheti. Ez az értékelés akkor még nem született meg, de előrevetíti, hogy az emberiességi szempontok figyelembevételén túl a párt revízió alá kívánja venni 56-os álláspontját. A 88-as június 16-ai rendőri beavatkozásnak volt egy olyan üzenete is, hogy a párt ezt a revíziót nem a hatalmon kívüli ellenzékkel folyó diskurzusban kívánja ki- alakítani.

De lássuk, hogyan zajlottak az események az utcán 1988. június 16-án?

23 Lásd *Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1989. január 31-én megtartott üléséről*: http://www.rev.hu/89/f?p=107:18:2974898155403342:GET_NEXT_PDFP_ID:NO::P18_PDFP_ID:522

Párizs:

„Legyen ez a francia föld jelképes sírhelye Nagy Imrének, Losonczy Gézá-
nak, Maléter Pálnak, Szilágyi Józsefnek, Gimes Miklósnak és az 1956-os magyar
forradalom minden kivégzettjének, akiknek saját hazájukban nincsen sírjuk”
– olvasható a kétnyelvű felirat 1988-ban a Pere Lachaise temetőben felállított
emlékművön.²⁴

Az Emberi Jogok Magyar Ligája az *Irodalmi Újság* 1988/1. számában jelentet-
te be, hogy a párizsi Pére Lachaise temetőben – nemzetközi emlékünnepsé-
g keretében – emlékművet állít az 1956-os magyar forradalom mártírjainak tisz-
teletére. Az ünnepség gondolata Méray Tibortól származott, a szervezést Fejtő
Ferenc a Liga magyar tagozatának elnöke vállalta. Az 1956-os mártírok emlék-
művének és a szimbolikus sírnak Jacques Chirac, Párizs akkori főpolgármeste-
re adományozta a sírhelyet, és az ünnepség alatt kivezényelte a köztársasági
gárda zenekarát. Az emlékünnepség védnökségében 27 Nobel-díjas, a Francia
Akadémia több tagja, egész sor világhírű politikus, tudós, író, művész vett részt.
Az ünnepségre üzenetét küldte az Európai Parlament elnöke, Simon Veil és az
Egyesült Államok elnöke, Ronald Reagan.²⁵ Az eseményről a világsajtó nem-
zetközi tekintélyű újságjai számoltak be. Külön kiemelendő, hogy a védnökök
között Nyugat-Európa számos szocialista és jó néhány kommunista politikusa
is részt vett. Gilles Martinet, a francia szocialista párt nevében, Claudio Mar-
telli, az Olasz Szocialista Párt nevében, Piero Fassino pedig az Olasz Kommu-
nista Párt nevében beszédet tartott a megemlékezésen.

Az *Irodalmi Újság* értékelése szerint az ünnepséggel „sikerült a civilizált világ
köztudatába berobbantani azt a hírt, hogy az 1956 utáni megtorlás áldozatai
bizony máig sincsenek a magasabb isteni és emberi törvényeknek megfelelően
elhantolva. Bármily humánusnak látszott is a Kádár-rendszer némely más kom-
munista állammal összehasonlítva, humanizmusából mégsem futotta arra,
hogy a forradalom halottait emberszámba vegye.”²⁶

Ahogy Fejtő György is megjegyezte a fent idézett PB-ülésen, a diplomácia
eszközeivel a párt nem tudta megakadályozni a megemlékezést. Amit el tudott
érni, hogy a magyarországi hivatalos sajtóban említés se történjen a párizsi
emlékműavatásról. Erről az igyekezetről nyújt groteszk képet Ludassy Mária
írása egy televíziós vetélkedőt előkészítő megbeszélésről: „az Országos Peda-
gógiai Intézet szervezésében rendezendő vetélkedő [...] Július 13-án, a Bastille

24 *Irodalmi Újság*, 1988, 4. szám, 12.

25 Részlet Ronald Reagan üzenetéből: „...Felidézzük a sok-sok szabadságharcos emlékét, akiket
az 1956-os felkelés alatt vagy után megöltek és kivégeztek. Azzal, hogy tisztelettel adózunk
emléküknek, egyben életben tartjuk azokat az ideálokat, amelyekért meghaltak – egy szabad,
demokratikus és független Magyarország álmát. [...] Bárcsak 1988-ban bekövetkeznék az,
hogy ezeket a hősokeket visszaszolgáltatták szeretteiknek – és bárcsak, Isten kegyelméből,
eljönne a nap, amikor majd hazájuk szabad és független földjében nyugodhatnak.” *Tetemre-
hívás*, i. m., 127.

26 *Irodalmi Újság*, 1988, 4. szám, 12.

lerombolásának 200. évfordulója előestéjén nyilvános televíziós döntővel ért volna véget. A tv képviselőjében egy szemmel láthatóan feszengő fiatalember²⁷ váratlan fordulatot adott a megbeszélésnek: a tévé elnöke úgy döntött, hogy tekintettel a Pére Lachaise temetőben történetekre, a magyar televízió nem kíván megemlékezni a francia forradalomról, így a vetélkedőn kizárólag a magyar hatásokról eshet szó.”²⁸

Budapest:

„Az éjszaka folyamán a rendőrség Nagy Jenő szamizdat-kiadó lakásáról elvitte a kopjafát is, Nagy Jenőt is”²⁹ – kezdte beszédét a 301-es parcellában tartott ünnepségen Molnár Tamás, az *Inconnu* képzőművészcsoporthoz tagja, a gazzal benőtt, jeltelen sírok között. A halottak emlékére készített kopjafát így a 400-500 fős megemlékező nem tudta felállítani, de a PB-n megfogalmazottak szerint a temetőben semmiféle atrocitás nem történt. Nagy Gáspár felolvasta *A fiú naplójából* című versét, az ünnepi beszédet Fónay Jenő tartotta, amit azzal zárt, hogy az egy pártrendszer keretében a társadalom válsága nem oldható meg, csak „az 1956-os nagyszerű kezdeményezés alapján”.³⁰ Mécs Imre és Hegedűs László felolvasta a 301-es parcella halottai közül azt 244 nevet, akiről tudni lehetett, hogy ott nyugszanak. Miután véget ért a megemlékezés, és a résztvevők hazamentek, a temetőben megjelentek a rendőrök, hogy eltüntessék a virágokat és a koszorúkat.³¹

Amikortól az események kiléptek a temető mezsgyéin túlra, és a tömeg a lélektani határt jelentő harminc himnuszt énekelő főt meghaladta, a rendőrség tettelegesen lépett fel. Lezárták a környező utcákat, a Hősök terére érkező 150-200 embert nem engedték a térre. Rácز Sándornak és Dénes Jánosnak sikerült rövid beszédet mondania, de Csurka Istvánt már megakadályozták ebben. A rendőrség őrizetbe vette Rácز Sándort, Dénes Jánost, Pákh Tibort, miután meg szeretnék volna koszorúzni az Ismeretlen Katona sírját.³²

Késő délután a megemlékezés a Batthyány–Nagy Imre-örökmécsesnél folytatódott. Az emlékmécses rendőrkordonok és gumibotos rendőrök vették kö-

27 Poós András

28 *Irodalmi Újság*, 1988, 4. szám, 12.

29 *Irodalmi Újság*, 1988, 3. szám, 9.

30 Kenedi: i. m., II, 212.

31 *Irodalmi Újság*, 1988, 3. szám, 9.

32 Pákh Tibor visszaemlékezése: „Én pontosan három órára vittem egy virágcsokrot az ismeretlen katona sírjához. Azt ott el is helyeztem, de már rendőrségi készültség volt, úgyhogy a rendőr mindjárt fel is szólított, hogy vegyem fel a virágot. Mondtam, hogy tiszteletlenség lenne, ha fölvenném a sírról a virágot. Erre ő fölvette, elkérte a személyi igazolványomat, aztán visszaadta, és föl szólított, hogy menjek el. El is mentem onnan, de alig hagytam el a színhelyet, a Múcsarnok előtt három férfi – titkosrendőrök – megrohant, és golya viszi a fiát módszerrel becipeltek az autójukba. ...Elvittek Fótra, ott egy dombtetőn valami eszpresszóban időztek, engem addig bent tartottak a kocsiban. Aztán elvittek Felsőgödre, ott egy libalege-lőn kilöktek az autóból.” Molnár Adrienne: i. m., 51.

rül. Csoóri Sándor és Konrád György próbálták a rendőröket meggyőzni, hogy békés megemlékezésről van szó, ennek ellenére gumibotokkal és könnygáz-spray-vel oszlatni kezdték a megközelítőleg 800 főnyi tömeget. A térről kiszorított emberek a Himnuszt és a Szózatot énekelve, valamint Nagy Imre nevét skandálva a Szabadság téren levő MTV épülete elé vonultak. „Az ügy, amelyért Nagy Imre életét adta, ismét napirendre került. Maguk az MSZMP vezetői is [...] valamiféle szocialista pluralizmusról beszélnek. Bármit jelentenek ezek a szavak, mindenkinek tudnia kell, nem lehetséges valódi politikai nyitás és kienkesztelődés, amíg a kompromisszum útját temetetlen holtak torlaszolják el” – mondta a TV épülete előtt tartott beszédében Kis János. Ezután Mécs Imre kapott szót, de nem tudta befejezni mondanivalóját, mert a rendőrség a „Forradalmi Rendőrezred” motoros alakulatával feloszlatta a megemlékezést. A nap folyamán 22 embert vettek őrizetbe, akiket estére szabadon engedtek.³³

A rendőri erőszak ellen nyilatkozatban tiltakozott 317 magyar közéleti személyiség és számos ellenzéki szervezet. Grósz Károly, aki ekkor miniszterelnök és pártfőtitkár is volt egyben, a *Newsweek*nek adott interjújában minden felelősséget a szélsőségesnek minősített tüntetőkre hárított: „Nem szeretjük, ha verik a rendőreinket, márpedig bizonyítékunk van arra, hogy ez történt. Ebben az országban mindenki hangot adhat a véleményének, de Alkotmányunk meghatározza, mit nem tűrhet meg a kormány. A június 16-ai tüntetés fasiszta propagandára, irredentizmusra, sovinizmusra uszított.”³⁴

*

„A bizottság a jelenlegi kutatások alapján **népfelkelésnek** (*kiemelés a szerzőktől*) látja azt, ami 1956-ban történt, egy oligarhisztikus és a nemzetet is megalázó uralmi forma elleni **felkelésnek** (*kiemelés a szerzőktől*).” A fenti idézet a rendszerváltás-történet talán egyik leghíresebb mondata. De hogyan is hangzott az interjú kérdése, amire Pozsgay Imre ezt a választ adta?

„Kérdés: És hogyan ítélik meg Nagy Imre 1956-os szerepét, tevékenységét?

Válasz: Ez az, ami körül még zajlanak a viták. Felmerülhetnek olyan belső és külső összefüggések, amelyek ezt a megítélést – hogy úgy mondjam – árnyaltabbá teszik. Például önmagában az a körülmény, hogy ez a bizottság a jelenlegi kutatások alapján népfelkelésnek látja azt, ami 1956-ban történt, egy oligarhisztikus és a nemzetet is megalázó uralmi forma elleni felkelésnek.”³⁵

33 Az őrizetbe vettek: Baksa Miklós, Kósa Lajos, Bouquet Gábor, Balassa Miklós, Csobodi Ferenc, Demszky Gábor, Hodosán Róza, Tamás Gáspár Miklós, Vásárhelyi Antal, Kőszeg Ferenc, Morgós József, Csontos Péter, Orbán Viktor, Vass László, Váradi Szabó Gábor, Égető Péter, Pászti Zsolt, Pákh Tibor, Philipp Tibor, Nagy Jenő, Rác Sándor, Dénes János. Kenedi: i. m., II, 213. *Irodalmi Újság*, 1988, 4, 9.

34 Idézi *Irodalmi Újság*, 1988, 4, 10.

35 Az interjú nyomtatott változata az MSZMP PB január 31-ei ülésnek háttéranyagként lásd Digitarchív MOL M-KS 288. f. 5/1050. 6. e. (1989. 01. 31.) 6R/40

Pozsgay Imre és „A társadalom és a gazdaság három évtizedes fejlődésének átfogó, tudományos vizsgálatára, politikai elemzésére, a párt programnyilatkozatának felülvizsgálatára kiküldött munkabizottság” kapott megbízást a KB-tól 1988. június 23-án az MSZMP új programjának kidolgozására. Ez volt a „nagybizottság”, és ennek a *nagybizottságnak* lett elnöke Pozsgay Imre. A Nagy Imre-ügy és 56 kérdésének elemzése az utóbbi 1. számú albizottságnak, az úgynevezett Történelmi Albizottságának a feladatkörébe tartozott. Ennek a bizottságnak a minősítését hozta nyilvánosságra Pozsgay Imre.

A történelmi albizottság vitája a *Történelmi utunk* című, több mint százoldalas tanulmányról a bizottsági tagok, a meghívott szakértők és a pártsajtó képviselői részvételével január 27-én zajlott. Az albizottság arra az álláspontra helyezkedett 1956 értékelésével kapcsolatban, hogy az ellenforradalommal szemben a népfelkelés megjelölést javasolja.³⁶

Hogy hogyan zajlott a vita, arról az 1989. január 31-ei PB ülésre készített, „SZE-MELVÉNYEK a Történelmi Albizottság 1989. január 27-i ülésén készült magnófelvételből” című háttéranyagból értesülhettek a PB tagjai. A következőkben az ott elhangzottakból idézünk.

„Balogh Sándor: ...Nem akarom kikerülni ezt az 56-os dolgot. Szóval szerintem ebbe az alternatív módon való helyes ezt kezelni, mert szerintem ebben a kérdésben nem hiszem, hogy egységre lehetne jutni, és akkor jobb, ha ezt érleljük ebben a formában, mert azért ebben mégis van előrelépés, az eddigiékhez – hogy mondjam, meg képest. Hiszen nem akarok itt személyeskedni, de hát még egy május előtt még egy könyv sorsa múlt azon, hogy hajlandók vagyunk-e így fejezetet úgy nyitni, hogy ellenforradalom vagy, vagy nem vagyunk hajlandók. [...]

Bayer József: ...Először is ugye történeti gondolkodásunkban 56 az elhallgatott vagy hát nem szívesen tárgyalt kérdések közé tartozik. Azt hiszem, hogy 56 felfogásában újszerű az anyag, én is úgy gondolom, hogy alternatív módon kell kezelni a hozzá való viszonyt, úgy, ahogy az anyagban ez szerepel, de tennék egy részmegjegyzést... vigyázzunk apróbb megfogalmazásokkal is arra, hogy ne kelljen utólag magyarázkodni megint, azért, mert valami megfogalmazásbeli hiányosság van, vagy pedig hát valamit nem vettünk számításba, ami sok ember gondolkodását, érdeklődését meghatározza.

[...]

Ormos Mária: ...Most ami 1956-ot illeti, én úgy gondolom, hogy a népfelkelés kifejezésre való visszatérés – és most tudatosan használom a visszatérést –, Molnár Erik használta ezt még 57 februárjában... De megelőzően sok mindenki más is, és nemcsak a Molnár Erik nevezi népfelkelésnek. Ezzel én száz százalékig egyetértetek, azt hiszem, ez a legjobb találat erre a jelenségre, ami 56-ban lejátszódott. Hiányolom azonban azt, hogy magában a szövegben ez

36 Földes György emlékei szerint a testület állásfoglalása nem arról szólt, hogy ellenforradalom helyett a népfelkelés a helytálló minősítés, hanem arról, hogy 1956-ot újra kell értelmezni.

nincs demonstrálva, vagy nagyon kevésbé van demonstrálva. Én úgy látom az általam átnézett iratok alapján, hogy ez a tévedés minden veszélye nélkül demonstrálható.

[...]

Pozsgay Imre elvtárs: Én is úgy vélem, s azokkal értek egyet, akik azt mondták, hogy kitűnő anyag, egy már ezen formájában is publikálható tanulmány birtokában vagyunk, s ezért megilleti minden elismerés az Albizottságot. Nagyon nagy érdeklődéssel hallgattam a vitát, és nagyon sok tanulsággal jár ez a vita is. Úgy hiszem, az anyagnak járó minden elismerés mellett talán a közlésnek az lenne a célszerű módja, hogy ha még föl tudná dolgozni az Albizottság ennek a vitának a tanulságait is [...] Én most nem kívánok érdemben és az anyag tartalmával kapcsolatban túl sokat mondani az előbb elmondottakon túl, hiszen lesz még találkozásunk [ez]ekkel az ügyekkel, kérdésekkel. Néhány észrevételt és javaslatot szeretnék tenni. Az egyik tehát az, hogy közölni kell a tanulmányt. Támogatom ezt a szándékot, mégpedig mielőbb napvilágra hozni, és ennek a legalkalmasabb lehetőségét a *Társadalmi Szemle* teremthetné meg. [...] **Ha inkább politikai jellegű észrevételeket teszek, akkor ez éppen ezzel a közléssel függ össze, ugyanis itt mi egy kicsit, politológusul szólva, nyomást gyakorló csoport szerepét is eljátszuk** (kiemelés a szerzőktől). Ezt már meg nem törtéنتé nem lehet tenni ezt a dokumentumot és ezt a tanulmányt. **Ennek megkerülhetetlen, kikerülhetetlen hatása lesz a közgondolkodásra, nem utolsósorban a párt Központi Bizottságának állásfoglalására** (kiemelés a szerzőktől).

Nem szeretnék félreértést kelteni, hagyni magam mögött, magam után, én messzemenően egyetértek azzal a történelmi tisztességgel, becsületességgel, ahogy ez az anyag készült, és óvakodott attól, hogy egyfajta historizáló szándékkal, direkt politikai alternatívákat és politikai érveket szolgáltatson. De ezeket kiolvasni ki lehetett, és ezeket használni kellett ezeket az érveket az elkövetkezendő hetek, hónapok politikai vitáiban. Tehát itt nagyrészt a politikán múlik az, hogy mit tud ebből a tanulmányból kiolvasni és hasznosítani. Én így értem a dokumentum és a politika kapcsolatát (kiemelés a szerzőktől). Semmiképpen nem úgy, hogy itt elvárt politikai kívánságoknak megfelelő következtetésekre jusson az anyag... én messzemenően egyetértek az 56-ról szóló rész fogalomhasználatával, metodológiájával is, konkrétan a frazeológiájával, azaz egyetlen lehetséges formátum, úgy hiszem, a jelenlegi pillanatban, hogy ez a nemzeti megbék[él]és felé vigye ezt az ügyet anélkül, hogy egy bizonyos garnitúrával és párton belüli erőkkal nyílt konfrontáció ebből, de egy nyílt konfrontációt így m[ég] el lehet kerülni. Miközben közeledünk ahhoz az ítélethez, ahogy a nép ítél erről a helyzetről. **Van egy közitélet, akár akarjuk, akár nem, és az valószínű közelebb áll a valósághoz, mint azok a hivatalos értékelések, amelyeket mi 1956 után itt vallottunk** (kiemelés a szerzőktől). [...] És végül, az egész, amelyben ez egy nagyon fontos rész lesz, tehát a közgazdasági viszonyokat is, a politikai intézményrendszert és a részpolitikákat is bemutató dokumentummal együtt a **kialakuló program csak akkor lesz hiteles, hogyha**

azt a bornétkontinuitást, amelyet még most is gyakorol a párt, meg tudja szakítani (kiemelés a szerzőktől), és ebből adódóan bizonyos választóvonalat, cezurát tud húzni, s ennek a cezúrának a nyomán egy május utáni politika megerősödhet, amelyik jó lenne, ha önmagára találna. A jelenlegi egybemosó, kontinuitást kifejező politikai magatartás látnivalóan elsőprő politikai hatású lesz, hogyha itt nem tudunk valamit produkálni. Itt azzal is szembe kell nézni, azzal a történelmi kihívással, ha szabad ezt a kifejezést használni, hogy ez bizonyos megosztást visz a pártba. Ezt ha nem vesszük számításba, akkor áltatjuk magunkat. **Igenis derüljön ki, hogy kik a sztálinisták – ezt csak magunk között mondom, nem így kell ezt kifejezni, kik a sztálinisták** (kiemelés a szerzőktől), akik hiszik, hogy az az egyetlen adekvát és legalkalmasabb forma és legfeljebb tévelygések, amelyeket taktikailag el kell fogadni, és kik azok, akik valóban hiszik, hogy egy európai formát lehet adni ebbe a szocializmusnak.

[..]

Berend T. Iván elvtárs: ...egy közvélemény vagy szélesebb tömegek, nem tudom, hogy fogalmazzam, számára nagyjából közérthető és kifelé-befelé szóló politikai funkciót ellátó, de a történelmi valóság fő vonulatát követő állásfoglalásunk szülessen. [...] Örülök annak, hogy ezt a koncepciót végül is, úgy érzem, hogy a munkabizottság, a kibővített munkabizottság elfogadta, hogy két dokumentum születik, két dokumentum, mert ebben Földes Gyurinak elévülhetetlen történelmi érdemei vannak, hogy ezt a két dokumentum-koncepciót, ezt most már tényként kezelhetjük, tehát ez a rövidebb változat és egy monografikusabb [...] Én is a népfelkelés mellett lennék, egyébként szóhasználatban maradnék, a vita nyomán mondom csak ezt.³⁷

*

A „pártszerű eljárás” szerint a bizottsági javaslatot a Politikai Bizottság és a Központi Bizottság elé kellett volna terjeszteni, és a nyilvánosságot az ily módon hivatalossá váló pártvéleményről e két testület által megvitatott és elfogadott formában kellett volna tájékoztatni. „Jól tudtam, hogy mi lesz ennek a következménye – emlékszik vissza Pozsgay Imre az eseményekre. Ha nem is felháborodott elutasítás, de mindenképpen az, hogy elmaszatolják, rossz kompromisszumokkal megtörik a mondanivaló lényegét, feloldják a pártfrazéológia langyos vizében, s végén a szülőanyja sem ismer rá az alapgondolatra, amely így természetesen elveszíti minden hatását.”³⁸ Pozsgay, hogy ezt elkerülje, az albizottság ülését határozat nélkül zárta be. Az értekezlet után mint az albizottság vezetője, a párt Politikai és Központi Bizottságának tagja, a Németh Miklós által vezetett kormány államminisztere a Kossuth Rádió két riporterének, Orosz

37 SZEMELVÉNYEK a Történelmi Albizottság 1989. január 27-ei ülésén készült magnófelvételtől az MSZMP PB január 31-ei ülésnek háttéranyagaként lásd Digitarchív MOL M-KS 288. f. 5/1050. ó. e. (1989. 01. 31.) 14R/40 – 37R/40.

38 Pozsgay Imre, 1989. Budapest, 1993, Püski, 94–95.

Józsefnek és Lengyel Lászlónak egy exkluzív interjújában közölte, minden csonkító jellegű értelmezés nélkül, hogy ami 1956. október 23-án történt, az népfelkelés volt.³⁹

Az interjú tartalmát a riporterek is, Pozsgay is titokban kívánták tartani, hogy senki, és főként Grósz Károly, ne akadályozhassa meg az elhangzottak adásba kerülését.⁴⁰ „Még a feleségem is csak a rádióból értesült arról, hogy milyen súlyos szavak hangzottak el a számból.”⁴¹ Orosz József azonban, aki a Reggeli Krónikának és a 168 óra című rádióadásnak egyaránt munkatársa volt, kénytelen volt a rádió akkori elnökének, Hajdú Istvánnak a beszélgetést megmutatni. 27-én éjszaka ugyanis, miközben szerkesztették a Reggeli Krónikába a műsort, az elnök megjelent, „elkezdett hevesen érdeklődni a Pozsgay-interjú iránt”, majd miután meghallgatta, Orosz visszaemlékezése szerint közölte, nagyon erősen ajánlja, hogy azt ne adják le. Ennek ellenére másnap, hajnali háromnegyed ötkor a szombati Reggeli Krónikában az interjú rövidített, 5 és fél perces változata elhangzott.⁴² A teljes interjút délután négykor a 168 óra című rádióműsor adta le.⁴³ A hatása mind a közvéleményben, mind a párton belül megrázó erejű volt.

Mai napig Pozsgay-puccsként emlegetik ezt az eseményt, amely kifejezést Pozsgay visszaemlékezésében visszautasítja, mondván, hogy egy egyszemélyes ügyként ebben semmiféle összeesküvés nem volt, de a dolog horderejét a saját maga által adott értelmezés sem értékeli másként, hiszen egy olyan akcióként írja le a bejelentést, amiben benne volt a lehetőség, hogy „gyökereinél robbantsa ki a pártot a talajból”.⁴⁴

„Hogy mondjam? ...Akkor az emberben leszakadt a mennyezet, akkor leszakadt az ég”⁴⁵ – idézi fel az interjú készítése közben átélt érzéseit Orosz József. Ez a hatás a korszakot átélők és a rendszerváltásban aktív szerepet játszóknak számára evidencia. De mégis, egy rövid kitérőt megérdemel annak a kérdésnek a boncolgatása, hogy mi volt az a „töltet” Pozsgay népfelkelés értelmezésében,

39 Pozsgay Imre és Orosz József visszaemlékezéseikben eltérő módon idézik fel az eseményeket. Pozsgay emlékei szerint az interjúra az albizottság ülését követő sajtótájékoztató után került sor, Orosz József szerint a MUOSZ-közgyűlés szünetében kérték fel Pozsgayt, hogy adjon a Reggeli Krónika számára egy exkluzív interjút. http://index.indavideo.hu/video/Husz_eve_lett_nepfelkeles_1956

40 „Akkor már az én mondanivalómat egyedül Grósz Károly cenzúrázhatta. Tehát, ha valami túlbuzgó feljelentő röptében elkapja gondolataimat, az az én esetemben más hatalomhoz nem fordulhat, csak közvetlenül a párt főtitkárához.” Pozsgay: i. m. 95. Ezért volt fontos, hogy a bejelentés időpontjában Grósz Davosban tartózkodott, 1988. január 28-ától 30-áig. Pozsgay kormányban betöltött hatásköre alapján alá tartozott a sajtó és tömegközlelési rendszer állami felügyelete.

41 http://index.indavideo.hu/video/Husz_eve_lett_nepfelkeles_1956

42 http://index.indavideo.hu/video/Husz_eve_lett_nepfelkeles_1956

43 Az interjú teljes szövegét lásd Pozsgay: i. m., 222-227.

44 Pozsgay: i. m., 96.

45 http://index.indavideo.hu/video/Husz_eve_lett_nepfelkeles_1956

aminek akkora ereje volt, hogy a párton belüli és a párton kívüli közvéleményt egyaránt földindulásként érte.

A párt különböző berkeiben egyre inkább érlelődött a 88. májusi párttervezlet után, hogy ha a párt modellváltás keretei között gondolkodik, akkor az ellenforradalmi minősítést meg kell változtatni. Az albizottság megbízatása, a személyi összetételének meghatározása, Pozsgay vezetőjéül való kinevezése is jelzi, hogy a párt kész volt akár a népfelkelés minősítésre is.⁴⁶

A népfelkelés értelmezés már a *História* 1988. november-decemberi számában megjelent Glatz Ferenc bevezető tanulmányában, aki mint a Történettudományi Intézet igazgatója a véleményében, ha nem is a párt által hivatalos álláspontot, de a tudomány által hivatalosan tolerált véleményt képviseli.⁴⁷ Lukács György hatvanas évekbeli elemzései a rendszer marxista alapú kritikájáról olyan kiindulópontokat jelentettek, melyek alkalmasak lehettek arra, hogy a rendszer a legitimitását megújítva képes legyen 56-ot népfelkelésként értelmezni.⁴⁸ De, hogy egy kevésbé árnyalt megközelítést is említsünk: Vorosilov 1958 augusztusában a brüsszeli Világkiállítás magyar pavilonjában, Budapest látképe előtt így kiáltott fel. „Milyen szép város! Milyen szép ország! De milyen ostobaságokat csináltak. Egyesek azt mondják, hogy ellenforradalom volt. Mások, hogy forradalom. Én a magam részéről úgy vélem, hogy egyszerűen ostobaság volt. Elvesztették a fejüket...”⁴⁹ Egy megfelelően interpretált népfelkelés fogalmába még ez az erősen elítélő szovjet megítélés is beilleszthető.

A „pártszerűtlen eljárás” szervezeti, szervezetszociológiai interpretációja helyett a PB január 31-ei üléséről Tatai Ilona hozzászólását idézzük, amely talán a pártszerű eljárásrend szakszerű leírásánál életszerűbben összefoglalja a kritika lényegét attól függetlenül, hogy Tatai Ilona – valószínűleg felindultságában – többször is összetévesztette a KB-t és a PB-t.

„Tisztelt Politikai Bizottság! Én visszaemlékszem arra az időkre, amikor ennek a bizottságnak, albizottságnak a munkaprogramját állítottuk össze, és még az én javaslatom volt az, hogy a munkaprogram bizonyos fázisainál történjék meg a beszámolás, hogy ne a kongresszus előtti időszakba történjék az egész bizottság, ill. albizottságok munkájának az értékelése. Tehát maradjon erre idő. Ugyanakkor mindég, és ebbe a munkaprogramban is, meghatározódott az,

46 Lásd MSZMP PB 1988. okt. 18-ai ülés, MSZMP KB 1988. nov. 1-2-ei ülés, MSZMP PB jún. 14-ei ülés.

47 1956 októbere nem volt forradalom, „mert nem nyúlt a társadalmi rendszer alapjaihoz. És ugyanígy nem volt »ellenforradalom« sem, mivel nem kívánta az 1945–48 közötti forradalmi viszonyokat megdönteni [...] 1956. október nem volt forradalom és nem volt ellenforradalom, hanem népfelkelés a sztálini rendszer ellen, amely a térség népeire egy hagyomány nélküli politikai rendszert próbált ráerőszakolni...”, idézi Mink András: *Az MSZMP és az 1956-os „népfelkelés”*. http://w3.osaarchivum.org/index.php?option=com_content&view=article&id=399%3Aaz-mszmp-es-az-1956-os-qnepfelkelesq&catid=59%3A1989&Itemid=305&lang=en

48 Ripp: i. m., 247.

49 Idézi *Tetemrehívás*, i. m., 32.

hogy a beszámolás minden esetben a Politikai Bizottság felé [sic!] történik. Most Pozsgay et. elmondta, hogy ő nem bízik a Politikai Bizottságban, nem bízik a Központi Bizottságban, tehát – elnézést – a beszámoló mindég a Központi Bizottság felé kell hogy történjék, hiszen a Központi Bizottság jelölte ki ezt az albizottságot, bizottságot, és hozta létre ezt azért, hogy az utolsó, az elmúlt 30-40 évet [sic!] át tudjuk tekinteni. Na most, miután így fogalmaztuk meg, ezek után Pozsgay et. most azt mondja, hogy nem bízik a Polit[ikai] [Bizottság], a Központi Bizottságba, mert a Központi Bizottságnak a vélemény alkotása a XIII. kongresszushoz vezetett. Tehát, azért nem fog a Központi Bizottság elé kerülni ez a, ez az anyag, és ez meg is fogalmazódik az interjúban is, előtte kell nyilvánosságra hozni, majd utána fogja megtudni a Központi Bizottság. Ez jelent meg a *Magyar Hírlapban*, ez van benn ebbe az interjúban, és ez van benne, ebben az anyagban is, amit ma kaptunk meg. Tovább megyek egy gondolattal, Pozsgay et. a Politikai Bizottságban sem bízik meg, hiszen kedden itt ültünk együtt, már egyszer rákérdeztünk arra, hogy hogy áll ez a munka, Pozsgay et. bennünket megnyugtatott, hogy legyünk nyugodtak, a munka folyik, és **majd, majd történik a beszámoló megfelelő formában** (kiemelés a szerzőktől). Sem anyagot nem kaptunk, semmiféle információt nem kapott a Politikai Bizottság sem arról, hogy itt milyen munka folyik. Amiről értesültünk, az a 168 óra volt. [...] Most ez úgy fogalmazódott meg, hogy pártnyilvánosság, itt nem arról van szó, hogy pártnyilvánosság, hanem a társadalomnak a teljes nyilvánossága elé hozni, mégpedig, ha jól értettem, abból való félelmében, hogy ezt ez a Politikai Bizottság, ez a nem tudom, milyennek ítélte, Ön által milyennek ítélte, Politikai Bizottság, ez valamiféleképpen vissza fogja rendezni, és nem úgy fogja majd a Központi Bizottság elé vinni, mint ahogy azt kellene. Tehát, én ebben azt a **munkamódszerbeli** (kiemelés a szerzőktől) problémát látom... [...] Itt van a Politikai Bizottság, hogy fogunk tudni együtt dolgozni akkor, hogyha olyan a bizalmatlanság, hogy nem is tudunk arról, hogy milyen munka folyik, és Rádióból értesülünk arról, hogy itt valamit történt, és utána tőlünk kérdezik meg, mint a testület tagjaitól, hogy mi történt, és **mi pedig semmit nem tudunk rá válaszolni** (kiemelés a szerzőktől), annyit tudunk, hogy ezt a munkát a Központi Bizottság elhatározta, és majd a Központi Bizottságnak fognak beszámolni, nyilvánvaló a Politikai Bizottság is fog róla tudni. De, hogy én nem tudtam erről sem szombaton, vasárnap és hétfőn, hogy mi történt, az teljesen biztos. Van azonban egy olyan része ennek az anyagnak, amiből látszik, hogy ezt mások nagyon jól tudták. [...] A Pozsgay et.-nak itt a hozzászólása, itt az albizottsági ülésen, azt mondja, hogy, hogy megállapítja azt a pozitív dolgot, hogy soha semmiben nem igyekezett a Központi Bizottság nyomást gyakorolni erre a bizottságra, hogy más legyen a véleménye, mint a valódi véleménye. [...] Tehát, nem kellett volna rögtön erre az útra térni, hogy az ő, hát, az ő véleményalkotása nélkül nyilvánosságra hozni a megállapításokat. **Ugyanakkor azt is megállapítja itt a, amit elmondott, hogy nyomást gyakorló csoport szerepét kell eljátszani. És azt is elmondja itt, hogy tulajdonképpen számít arra, hogy itt most megtörténik, hát, egy bizonyos**

szétválása a pártnak, mert azt mondja, hogy itt majd, igenis, derüljön ki, hogy kik a sztálinisták (kiemelés a szerzőktől). [...] Tehát tulajdonképpen ezzel a bizottsági hozzászólásával, ennek az egész nyilvánosságra hozatalnak a problematikáját is világosan látta, hogy ez a pártnak, ezt fogja azon nyomban előidézni, amint ez a nyilatkozat elhangzik anélkül, hogy ez, bármiféle vitára lehetőségé lett volna a Központi Bizottságnak is, bármiféle véleményalkotásra. Tehát azonnal meg fogja osztani a párttagságot. [...] Tehát komolyan vesszük, hogy egymás iránt bizalommal vagyunk, és komolyan vesszük azt, amit ott, amikor a nagyon, mindnyájunk számára keserves májusi pártértekezleten megválasztottak bennünket Politikai Bizottság-tagoknak, komolyan vesszük a munkánkat, és komolyan vesszük azt az elhatározást, hogy, hogy a pártegységet azt meg fogjuk tartani.

És úgy látom, hogy van valaki, aki szintén ebben a bizottságban szerepelt, de most úgy van odaírva ebbe az anyagba, hogy új hozzászóló (kiemelés a szerzőktől),⁵⁰ aki pontosan leírja azt a tematikát, hogy mit kell követni annak érdekében, hogy ez a Központi Bizottságot és a Politikai Bizottságot kikerülve kerüljön a nyilvánosság elé. [...] Szóval nekem az a problémám, hogy így nem lehet dolgozni, mert mi ennek a testületnek a tagjai vagyunk, én ennek a testületnek a tagja vagyok, és az nem történhet meg, hogy kedden itt találkozunk, és valami olyan történik szombaton, ami az egész közvéleményt felbolygatja, és én arról nem tudok, nem értesülök, csak a Rádióból. Itt valami alapvető probléma van, és úgy gondolom, hogy ha ennek az ügynek a kapcsán, de ezt az ügyet feltét-

50 „Új hozzászóló:

...kizárólag csak a technikai részhez szólnék hozzá, nevezetesen ennek az egész anyagnak a propagandájához, illetve előterjesztéséhez. Nagyon jónak és helyesnek tartom az elvi álláspontot, hogy a *Társadalmi Szemle* úgy hozza a teljes anyagot, hogy egyben kiegészítve a mai vitával, de akkor volna talán igazán országos hatása és mozgatója meg a közvéleményt, ha ennek egy szélesebb körben is publicitása volna. Mire gondolok?

Három dolgot vetnék föl, és kérem, hogy esetleg vitassuk meg és adjanak rá választ.

Egy rövidebb anyagot az MTI által ki lehetne adni, ez a rövidebb anyag akár egy 20-25 flekkes változat volna, és ezt minden nap lehozhatná a maga tetszése szerint.

Kettő: egy nagyobb terjedelmet, mintegy 40 flekket vagy talán többet is, 40-50 flekket a *Népszabadság*-melléklet formájában, ahogyan annak idején a pártértekezleten is vagy a kongresszusok előtt is befűzött rész – mindenki emlékszik rá, ez lehetne egy, lehetne két füzet, és ettől függően ugye lehetne a terjedelmet növelni, adná mindezt. Na, most ez azért, mert elkerülne nagyon sok emberhez, mindez fölhívna a figyelmet arra, hogy teljes terjedelemben a *Társadalmi Szemle* ekkori és ekkori számában, illetve külön kiadásban jelenjen meg. De ugyanakkor még valamit fontosnak tartanék, nevezetesen, hogy egy vagy két nagyon jelentős nyilatkozat jelenjen meg erről az anyagról, mielőtt még az egész akció beindulna, tehát egy ilyen piramispropaganda... elvtárs adhatna egy interjút a leglényegesebb gondolatokat kiemelve. Másik interjú szólhatna a holdudvarról, valamilyen rész..., és itt szerepelne természetesen az a kitétel, hogy igen tisztelt nyájas olvasó ezután található a *Társadalmi Szemle*-ben. Ezek a kérdések pedig hozzájárulhatnának ahhoz, hogy ütőképesse váljon minden, és pont azokat a célokat érje el az anyag, ami erről szól. Köszönöm szépen.” Digitarchiv: MOL M-KS 288. f. 5/1050. ő. e. (1989. 01. 31.) 30R/40 – 31R/40 (PB számára készült háttéranyag: SZEMEL-VÉNYEK a Történelmi Albizottság 1989. január 27-ei ülésén készült magnófelvételéből).

lenül, ennek a kapcsán tisztázni kell ezt is. Ami a megoldásra vonatkozik: én nagyon egyetértek, hogy tereljük abba a mederbe azt az ügyet, ahogy, ahogy ez elindult. **Ennek a Központi Bizottság elé kell kerülni, gondolom, hogy, hogy nem más témával, hanem egyedül ezzel a témával kell a Központi Bizottság elé állni, és meg kell vitatni az anyagot** (kiemelés a szerzőktől). Mégpedig úgy kell vitatkozni az anyagról, hogy az anyagot lássuk is, mert én sem láttam ezt a 103 oldalas anyagot, amit ez a bizottság elkészített. Köszönöm szépen.⁵¹ Közismert tény azonban, hogy az 1989. február 10–11-ei KB-ülésen nemhogy nem önállóan tárgyalták a kérdést, hanem a február 7-ei PB előterjesztése alapján megszavazták a többpártrendszer deklarálását.

*

Ami miatt Pozsgay „akciója” akkorát szólt, amekkorát szólt, az nem magában a népfelkelés kifejezésében rejlett, hanem abban, hogy az „pártszerűtlen retorikával” és „pártszerűtlen eljárással” zajlott.

Pozsgay nyilatkozata, hogy 1956-ban nem ellenforradalom volt, hanem népfelkelés, azáltal rendítette meg a magyar párt identitását, és kérdőjelezte meg legitimitását, hogy ezt az értékelést nem egészítette ki, nem árnyalta olyan magyarázatokkal, amelyek a népfelkelés és az ellenforradalom értelmezése között egy képlékeny átmenet lehetőségét teremtették volna meg.

Földes György, aki a Párttörténeti Intézet munkatársaként az albizottság tudományos szakértője és titkára volt – visszaidézve a történeteket –, a bizottság eredeti célját abban határozta meg, hogy az a szocializmus keretein belül újabb reformot alapozzon meg egy történeti-kritikai újragondolással. „Értékelésünk, a felkelés/népfelkelés – fogalmaz Földes –, még lehetővé tette volna, hogy a reformok és modellváltás maradjon a változások lényege, s ne a rendszerváltás.”⁵² Pozsgay fellépése azonban felgyorsította és kiélezte a párton belüli vitákat. Akciója megállíthatatlan folyamatokat indított el – véli Földes.

Ugyancsak beszédes Grósz Károly felszólalása a január 31-ei PB ülésen: „Kérem, ami az októberi népfelkelésre itt van, számomra egyedül a cím új, a népfelkelés. De ha odatettek volna egy kötőjelet, ami összhangban lenne a tartalommal, népfelkelés, kötőjel, ellenforradalom, én máris aláírom az egész okmányt, mert ez a szöveges rész, ami itt van benne, ez a nem tudom én hány oldal és a cím között, nincs összhang, mert a szöveges rész az egy kiegyensúlyozott dolog, ami elindul a népfelkeléstől, egy igazságos politikai fellépéstől, és eljut az ellenforradalomig. Itt van benne a szövegben, el lehet olvasni. Tehát ezen fogunk majd a Központi Bizottsági ülésen vitatkozni, hogy most kell-e oda egy jelző,

51 Lásd *Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1989. január 31-én megtartott üléséről*, 15–17. http://w3.osaarchivum.org/index.php?option=com_content&view=article&id=279%3Aa-politikai-bizottsag-1989-január-31-i-uelesenek-hangfelvetele-es-jegyzkoenyve&catid=71%3Aaz-mszmp-politikai-bizottsaga-ueleseinek-hangfelvetelei&Itemid=202&lang=en (utolsó letöltés: 2014. 05. 06.)

52 http://nol.hu/belfold/20140125-ellenforradalom__nepfelkeles-1440279

egy másik, vagy nem kell, vagy min' fogunk vitatkozni? Tehát, nekem ez egy nagy gond! Azonkívül, mi egyszer azt mondtuk, hogy mi tudományos kérdéseket nem fogunk politikai testület előtt vitára bocsátani. Nem akarok senkit megbántani a testület tagjai közül, ezért tudatosan nem mondok neveket. De hát nem egyforma fajsúlyú emberek ülnek ott egy tudományos kérdés megítélésében, minthogy nyilvánvaló, hogy egy munkaszervezési kérdésben sem egyforma fajsúlyú emberek ülnek ott. A KB-val nekünk a politikai tanulságokat kellene egyszer igazán megvitatni, nem a történéseket, mert a politikai tanulságokban aztán mindenki tud véleményt mondani, hisz különböző élményanyagok alapján valahogy maga számára megvonta a mérleget. De hát én ezt nagyon ellentmondásosnak látom. Ezért mivel belekerültünk ebbe a szituációba, én eredetileg ezt nem ajánlottam volna, csak azt, hogy háttéranyagként jelenjen meg, és a tanulságok kerüljenek a KB elé, és akkor azon folytassék egy, folyék egy érdemi vita [sic!]. Ezért én azt tudnám igazán elképzelni, ha ez az anyag, a szituáció miatt, a Központi Bizottság tagjainak tájékoztatásul kerülne kiküldésre, hogy megértsék a rádiónyilatkozatot. Most leegyszerűsítettem, de hogy megértsék a szituációt, mert ha ezt el fogják olvasni, szerintem a velem együtt Munkás-Paraszt Hatalomért kitüntettek is alá fogják írni ezt a fejezetet. Biztos, hogy alá fogják írni a fejezetet. Ebben egyetlen olyan dolog nincs, amit nem lehetne elfogadni.”⁵³

Grósz Károly számára tehát, aki a Munkás-Paraszt Hatalomért kitüntettek érzékenységéhez is igazodni volt kénytelen, nem az albizottság népfelkelés kicsengésű véleménye okozott gondot, hanem a sommásan egyszavas népfelkelés minősítés. Hiszen a sommásan egyszavas ellenforradalomra épített legitimitást csak egy sommás ellenvéleménnyel lehetett következetesen megkérdőjelezni.

Jól mutatja az albizottság és a Pozsgay-féle népfelkelés álláspontja közötti különbséget Pozsgay január 28-ai és Berend T. Iván január 29-ei interjújának összevetése.⁵⁴ Annál is inkább érdekes az összevetés, mert Berend T. nyilatkozatára még a vonalas platform képviselői is úgy hivatkoznak a KB február 10-11-ei ülésén, mint ami mértéktartónak és mértékadónak tekinthető az egyszavas megjelöléssel szemben.⁵⁵

53 Lásd *Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1989. január 31-én megtartott üléséről*, 35. http://w3.osaarchivum.org/index.php?option=com_content&view=article&id=279%3Aa-politikai-bizottsag-1989-január-31-i-uelesenek-hangfelvetele-es-jegyzkoenyve&catid=71%3Aaz-mszmp-politikai-bizottsaga-ueleseinek-hangfelvetelei&Itemid=202&lang=en (utolsó letöltés: 2014. 05. 06.)

54 Pozsgay Imre interjúja: Pozsgay: i. m., 222–227. Berend T. Iván interjú: https://videotorium.hu/hu/recordings/details/2106,1956_nepfelkeles_Nagy_Imre_rehabilitacioja_-_a_KB_Tortenelmi_Albizottsaganak_nyilatkozata, Berend T. Iván A hét vasárnapi műsorában adott interjút, amit a *Népszabadság* 1989. február 4-ei száma közölt, valamint a BBC magyar adása is közvetítette január 29-én

55 Lásd *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei*, I. S. Kosztricz Anna (szerk.). Magyar Országos Levéltár, 1993. Felszólalások: Jassó Mihály, 24; Sarlós István, 36; Berecz János, 47; Vajda György, 88.

Pozsgay az albizottság kutatásaira hivatkozva minősíti népfelkelésnek az 1956-os eseményeket. A kiváltó okot, a hagyományos retorikával ellentétben, nem a sztálinizmus visszaéléseiben határozza meg, hanem azt *egy oligarhisztikus és a nemzetet is megalázó uralmi forma elleni felkelésként definiálja*, ami egy erőteljesebb és átfogóbb minősítése a kommunista rendszernek. Ebben az értelmezésben sokkal inkább a rendszerváltás igénye hangsúlyozódik, mint a kommunista rendszer reformjának igénye.⁵⁶ Az interjúban a népfelkelés célkitűzései kapcsán a szocializmus megújításának szándékáról még csak sorok között sincsen szó. Mindemellett Pozsgay a jövő politikai eseményeinek függvényében a minősítés további revíziójának a lehetőségét is látja. A sorok között tehát megfogalmazódott, hogy nem zárható ki a visszaminősítés, de 56 forradalomként való értelmezésének a lehetősége sem. A riporter kérdésére, hogy megváltozik-e az eseményeket kiváltó okok értelmezése, amelyek eddig a Rákosi–Gerő-klikket és Nagy Imre revizionizmusát hibáztatták az eseményekért, Pozsgay ugyancsak egy átfogó, a rendszer egészét érintő ítélettel válaszol: „Itt visszamenni nem 56-hoz kell, hanem ahhoz a 48–49-ben vállalt vagy kényszeredett szocialista modellhez, amelyik egészében úttévesztésnek bizonyult.”⁵⁷

Pozsgay Nagy Imre 54–55-ös hatalmi válságban tanúsított magatartását helyesnek és következetesnek ítélte. Nagy 1956-os szerepére ugyan nem tért ki, de Mink András szavaival élve, „a nyilatkozat kimondatlanul a Nagy Imre-kormány 1956 októberében elfogadott platformjára helyezkedett”⁵⁸ azzal, ahogy a többpártrendszerrel nyilatkozott. Az együttélést „meg kell tanulni nem egy, [de] két vagy több párttal is. Hogy melyik lesz komoly tényezője a magyar politikai életnek, ezt pedig ma már az MSZMP nem mondhatja meg és nem is akarja megmondani, hanem majd partnerség alakul ki, vagy éppen ellenzéki szerep azokban, akik ezt a partnerséget vagy koalíciót nem tudják vállalni.”⁵⁹ Ez a mondat nem volt kevésbé „forradalmi”, mint a népfelkelés kijelentés, hiszen a többpártrendszert illetően először beszélt valaki úgy a párt részéről, hogy a párt vezető szerepét nem tekinti evidenciának.⁶⁰

56 Ugyanis ha az 56-os felkelés jogosságát azzal a gondolattal emelik be a közgondolkodásba, hogy az a kommunizmusból törölni kívánta a terrorisztikus elhajlásokat, akkor népfelkelés-ellenforradalom határát meg lehet húzni annál a pontnál, ahonnan az események már magát a kommunista rendszert kérdőjelezzik meg. Pozsgay-féle definícióban azonban a népfelkelés jogosságát a megalázó és oligarchisztikus rendszer el nem fogadása indokolja. Ebben a kontextusban a népfelkelés a forradalom definíciója felé nyitott, és nem az ellenforradalom felé.

57 Pozsgay Imre: i. m., 225.

58 http://w3.osaarchivum.org/index.php?option=com_content&view=article&id=399%3Aaz-mszmp-es-az-1956-os-qnepfelkelesq&catid=59%3A1989&Itemid=305&lang=en

59 Pozsgay Imre: i. m., 226.

60 Még csodálkozhatna is az ember, hogy miért éppen a népfelkelés volt az az érzékenységi pontja az interjúnak, ami szerint elhíresült, miért nem a többpártrendszer ilyen formában való említése. A magyarázat erre az, hogy 56 újraértelmezése volt a többpártrendszer előfeltétele, nem pedig fordítva. Ugyancsak érdekes párhuzam a népfelkelés és a többpártrendszer viszonylatában, hogy mindkettő elfogadására készen állt már a párt, erre már utalások is

Mindemellett fontos kiemelni, hogy nemcsak Pozsgay érvelése, hanem egész nyelvhasználata sem felel meg a korban használatos párfrazeológiának.

Berend T. Iván, aki a KB-tagjaként és a Magyar Tudományos Akadémia elnökeként Pozsgay megbízásából volt az albizottsági vezetője, már sokkal inkább igazodik a pártfrazeológiához. A beszélgetésben a népfelkelés szóhasználatát ő a következőképpen vezeti fel: „Az albizottságunkban végzett munka és a dokumentumok vizsgálata is arra vezetett bennünket, hogy visszatérjünk tulajdonképpen ehhez a formulához, amelyet az MSZMP legjobb teoretikusai, hozzá kell tenni, rögtön 56-ot követően megfogalmaztak, akár Molnár Erikre, akár Lukács Györgyre gondolnék.” A népfelkelés okait az alábbiakban adja meg: „Egy vérig sértett nép, megalázott nemzeti érzésében, létfeltételeiben, egy agyonzaklatott parasztság, egy megalázott értelmiség, egy megnyomorított munkásság tömegesen lépett fel a sztálini típusú, Rákosi-féle rendszer ellen.” A felkelés célkitűzésével kapcsolatban pedig megállapítja „Ebben a szituációban [...] a szocializmus megtisztítását és megújítását zászlajára tűző mozgalom [...] lépett a színre.” Majd hozzáteszi, „ez adta az egyik alapvonását, fővonását ennek a felépésnek, amelybe [...] a kezdetektől a legkülönbözőbb tendenciák keveredtek.” E tendenciák között már voltak olyanok, amelyek „ellentétes ideológiára épülő rendszer hívei voltak”. Ezeket a tendenciákat Berend T. meg is nevezi: „Horthy-rendszer deklasszálódott, sértett, kiszorított, sőt bebörtönzött elemei, mondjuk a nyugati polgári demokraták vagy akár esetenként szélsőjobboldali törekvések, revans hangulatot, [...] az uralmon lévő vezetéssel, a kommunistákkal szembeni revans hangulatot képviselő, lincshangulatot megtestesítő rétegek, csoportok.” Majd összegzőként a népfelkelés jelentését Berend T. Iván így foglalja össze: „A népfelkelés kifejezése tulajdonképpen azt jelzi, hogy itt széles tömegek elégedetlenséggel és a helyzet megváltoztatásának az igényével léptek fel. Az alapmotívuma a szocializmus megújítása volt, de ez összekeveredett, illetve az utcán és következő napokban sokirányú és ellentmondásos folyamatok együttese figyelhető meg. Egyik jelleggel sem konszolidálódhatott tulajdonképpen a hatalom, mert november 4-én a 2. szovjet beavatkozás ezt a folyamatot lezárta. [...] November elején Németh László író maga is egy újságcikkében a fehérterror veszélyére hívta fel a figyelmet, mert ez a tendencia is benne rejlett a folyamatokban.” Nagy Imre rehabilitálásának a kérdését ugyan hártja Berend T. Iván, mondván, az nem tartozott a bizottság kompetenciájába, ugyanakkor reformpolitikai törekvéseit nemcsak helyesnek, hanem a Kádár-rendszer által képviselt és részben meg is valósított örökségnek minősíti: „az értékelés ebben meglehetősen egyértelmű, és én úgy látom, hogy még 56. november 4-e után is, tehát a kádári

történetek, de nem abban a formában, abban az értelmezésben, ahogy azt Pozsgay a nyilvánosság elé tárta. Mindkét fogalom Pozsgay-féle egyedi értelmezése szerkezeti kérdéseket érintett. 56 esetében a reformkommunizmus átmentése volt a cél, a többpártrendszer esetében a párt vezető szerepének biztosítása.

korszak folyamataiban igen erős kontinuitás volt mindazon reformgondolatokkal és törekvésekkel, amelyet a Nagy Imre vezetett pártellenzék 53 és 56 között formált ki. [...] Tulajdonképpen november 4-e után a megváltozott és erősen megváltozott feltételek között, amennyire e feltételek között lehetett, ezeknek a törekvéseknek részleges, kompromisszumos megvalósítására került sor.”⁶¹

A Berend T. Iván által képviselt albizottság állásfoglalása szerint tehát a népfelkelés egy a sztálinizmussal szembenálló, baloldali mozgalom felkelését jelenti. A „Nagy Imréék, vagy fogalmazzunk úgy, hogy a népfelkelők által kínált baloldali alternatíva”⁶² pedig egy olyan irányvonal a kommunizmuson belül, amely a Kádár-rendszer politikájának is alapelvét jelentette (ami azonban még nem jelenti Nagy Imre rehabilitálását a forradalomban és az után elkövetett tévedései miatt). A pozitívan értékelt népfelkelés fogalmába már nem férnek bele egyértelműen azok a tendenciák, amelyek magát a kommunista rendszert kérdőjelezték meg. Azonban e tendenciák megítélésében is történt pozitív elmozdulás, ugyanis az ellenforradalmi minősítést, ha meg nem is szünteti, de már nem hangsúlyozza az albizottsági állásfoglalás, ezt jelzi az is, hogy Berend T. Iván a majdnem 10 perces interjúban az ellenforradalom szót ki sem ejti.

Pozsgay Imre is, Berend T. Iván is az albizottság munkájára hivatkozik a népfelkelés fogalmának bevezetése kapcsán, de a minősítés megváltoztatásának interpretációjában Pozsgay nem tér ki az albizottság által megfogalmazott „árnyalatokra”, ebből következően az ő népfelkelés-értelmezése egészen más végkövetkeztetést hord magában, mint az albizottsági állásfoglalás. Sőt ezek alapján talán az is leírható, hogy Pozsgay a vele készült rádióinterjúban nem az albizottság álláspontját képviselte.

Ahogy korábban már megfogalmazódott, Pozsgaynak nemcsak a retorikája volt pártszerűtlen, hanem az eljárása is. Egy olyan sarkalatos kérdésben, mint 56 értelmezése, hivatalos álláspontként közölte azt a véleményt, amely nem volt a párt álláspontja.

Ennek a horderejét annak függvényében kell nézni, hogy 56 értelmezésének a tétje nem más, mint a rendszer szerkezeti kereteit megtartani szándékozó modellváltás sikerének a tétje. A párton belül 56-hoz való viszony a platformok polarizálódásának az alapja. Az 56 értelmezése körüli vita a platformok körüli vita is egyben. Az értelmezési alternatívák mögött pedig a modellváltás alternatívái állnak.

Az egypártrendszer viszonyai között működő pártban – ahogy sokan már ezt megfogalmazták – funkcióját tekintve több párt tömörül. Azonban a párton belül alaptételként él a frakciófegyelem. A párt kifelé egyetlen egy álláspontot

61 https://videotorium.hu/hu/recordings/details/2106,1956_nepfelkeles_Nagy_Imre_rehabilitacioja_-_a_KB_Tortenelmi_Albizottsaganak_nyilatkozata

62 A Berend T. Iván interjú riportérének megfogalmazása.

képvisel, a „frakciók” vitájának a végeredményét, amely vitában a társadalom véleménye közvetlenül nem igazodási pont, hiszen ez nem egy demokrácia. Aki 56 kérdésében győzelemre tudja vinni az álláspontját, azé a párt, és annak alternatívája szerint zajlik le a modellváltás. Pozsgay a rádiónyilatkozatával ezt a „frakcióvitát” kerülte meg, és mondott ki egy olyan álláspontot, amelynek egy párton belüli vitában – a fentiekben taglaltak miatt – esélye sem lett volna a győzelemre.

A nyilatkozat után a párt mondhatta volna, hogy Pozsgaytól elhatárolódik, de nem mondta. És ez az a pontja Pozsgay „akciójának”, amiért az valóban nagy erejű. A párt ugyanis nem kockáztatta a pártszakadás veszélyét, és a pártnak ez a félelme már „egy demokratizálódó koordinátarendszerben” rajzolódott ki, ahol a társadalom nyomása közvetlen igazodási ponttá válik. Önmagában ez a „kényszer”, amihez 1989 januárjában a párt már igazodni kénytelen, nem a szerkezeti keretek megtartása melletti modellváltás irányába, hanem a szerkezeti keretek átalakulásának az irányába mutat. Azzal, hogy Pozsgay a társadalmi támogatottságra építette és építhette sikerét, nemcsak a rendszerváltás lehetőségét növelte, hanem arra is rámutatott, hogy a rendszerváltozás előfeltételét jelentő szerkezetátalakulás már meg is kezdődött.

*

„...a pártot anélkül, hogy teljes identitását és önbecsülését aláásná, kiegészíti egy aktuálpolitikai kényszerből született fogalom fogságából anélkül, hogy az egész párttal visszánézve kellene itt valami különleges számonkérést és elszámoltatást véghez vinni.”⁶³

Legvégül, a már többször említett február 7-ei PB-ülésen elhangzottakból idéznénk néhány olyan hozzászólást, amelyek hitelessége nem kérdőjelezhető meg, hiszen a rendszerváltozás jelenében hangzottak el, így ezekben sem az utólagos önigazolás, sem pedig egy „bármilyenféle” narratíva egyéni megközelítése nem hat torzítóan.⁶⁴

Berecz János kérdésére Grósz Károly:

„Én nem ajánlom, hogy a KB a tartalmi kérdésekben vitát folytasson. Bár én szerintem ezt elkerülni nem lehet, hogy ilyen vélemények lesznek, de mi abba, hogy milyen elemek abban az 56-ban lezajlott eseményekben a népfelkelési elemek, melyek az ellenforradalmi elemek, a KB ne vállalkozzék, mert az a tudománynak a dolga, hogy azt megfogalmazza.” Véleménye szerint a KB-nak **politikai** következtetéseket kell levonnia. [...]

63 Lásd *Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1989. február 7-ei üléséről*, 61. http://w3.osaarchivum.org/index.php?option=com_content&view=article&id=418%3Aa-politikai-bizottsag-1989-februar-7-i-uelesenek-jegyzkoenyeve&catid=71%3AAz-mszmp-politikai-bizottsaga-ueleseinek-hangfelvetelei&Itemid=202&lang=en (utolsó letöltés: 2014. 05. 06.)

64 A szöveg olvashatóságának szempontját figyelembe véve itt jelezzük, hogy a szövegben a kiemelések a szerzőktől származnak.

Berecz János:

Elvtársak, úgy érzem, hogy a lényegről van szó. Ezért kértem szót. Én az elmúlt hét tanulságából indulnék ki. Talpra ugrottak a pártszervezetek. Rengeg sok soron kívüli taggyűlést, aktívát, vezetőségi ülést tartottak. Állásfoglalásokat fogalmaztak meg. Leveleket írtak megyei, kerületi pártvégrehajtó bizottságok, pártbizottságok soros, soron kívüli ülést tartottak. Tehát politikai aktivitásra van még erőnk. **A pártaktíva egy része gyanút fogott, és úgy fogalmaz, hogy a jövő helyett a múltra tereltük a figyelmét, és a jövővel kapcsolatban pedig szervezeti kérdésekről kérünk véleményt,** hogy itt legyen a pártszervezet, vagy ott legyen a pártszervezet. Márpedig a lényegi kérdésnek azt tartják, hogy mit akarunk a közeljövőbe, nem hosszabb távra, a közeljövőre, mondják. Ilyen vonatkozásban a KB-ülést is nagy várakozás előzi meg. **Van egy mesterséges várakozás, és van egy valóságos.** A mesterséges várakozás abból indul ki, hogy egy múlt kérdésben összecsapás lesz személyi konzekvenciákkal, kiszakadással, kizárással, leváltással, lemondással, visszavonulással stb., stb. Ezt a várakozást részben a hazai megnyilatkozások is fokozzák, különösen az alternatív szervezetek állásfoglalásai, és hát ebből áll a felénk irányuló külföldi propagandának a túlnyomó többsége. Elsősorban a rádiók, amelyek eljutnak ide. Ezért nagyon örülök, hogy a vita abba az irányba megy, hogy a valóságos várakozást kell kielégíteni. A valóságos várakozás pedig az itt már elhangzott, csak megerősíteném a csatlakozásomat, először is, hogy **az átmenet szerkezetére adjunk választ. És ez lényegében azt tartalmazza, ami előttünk van, a kiegészítő vagy, vagy finomító javaslat. [...]**

Pozsgay Imre: Köszönöm szépen. Azért kértem ezt a konzultációs lehetőséget, mert szándékomban áll nekem is a Központi Bizottság ülésén elmondani a véleményemet ezekről a dolgokról. És valóban, ahogy Grósz elvtárs mondta, ahol lehet és ahol az célszerű, ott közeledjenek az álláspontok, és ne konfrontáció jellemezze ezt a vitát. Különösen ne a Politikai Bizottságon belül. Éppen ezért azt is szeretném előre bocsátani, hogy mivel ezzel az oldalával az elmúlt politikai bizottsági ülés elég kimerítően foglalkozott, **így a személyemmel kapcsolatos problémákat én nem akarom fölvetni, és elfogadom azt, hogy a Központi Bizottság ülése keretében nem Pozsgay-ügyként, hanem a fő napirendi pont összefüggéseibe ágyazva kerüljön ez ott elő.** Azzal, hogy én is tudom, nincs semmi illúzióm, hogy a Központi Bizottság tagjai ezt személy szerinti észrevételekkel és magatartásmérleggel is vizsgálni fogják. De erről csak ennyit, mert én valóban azt szeretném, hogyha néhány politikai összefüggésről esne szó, és ebből a szempontból a bizottság munkáját visszaidézve, az első napirendi pontnál⁶⁵ már szóba került ez, **a kontinuitás kérdése és Grósz elvtárs fölidézte az eredeti határozatot is arról, hogy az elmúlt harminc év elemzése**

65 *Állásfoglalás-tervezet néhány időszzerű politikai kérdéstről; javaslat a politikai rendszer reformjának ütemtervére.* Előadó Grósz Károly elvtárs, lásd Digitarchív MOL M-KS 288. f. 5/1051. ő. e. (1989. 02. 07.) 1R/281.

lett volna ennek a bizottságnak a feladata, ám e szerint a tanulmány szerint visszanyúlt négy évtizedre. Ennek a dolognak a történetéhez azonban el kell mondanom, hogy ez sem ötletszerűen, hanem a **dolgok logikája**, kényszere szerint jött elő. És ez az egyik dolog, éppen ez, a kontinuitás kérdése, amiben szeretnék megértést, ha lehet egyetértést szerezni. **Az egész rendszerünk történelme, az előzőekhez való viszony és az úgynevezett értéktisztelet jegyében elvégzett kritika csak akkor logikus, hogyha az egész korszakot átöleli.** Ugyanis az egész korszakban jobban felfedezhető az, ami folytatható, és könnyebben és logikusan, történelmileg is indokolhatóan elhatárolható az, **amit nem lehet folytatni.** Ebből a szempontból a tanulmánynak azon összefüggésére külön is azért hadd hívjam fel a figyelmet – bár nem akarom én sem, hogy itt a tanulmányt vitassuk – arra, hogy most Jugoszláviát nem számítva, mert annak egy népfelszabadító háború volt az osztályrésze, **az összes kelet-európai szocialista ország közül bizonyíthatóan Magyarországon zajlott le egyedül forradalom 44-45 fordulóján,** az összes többiben legföljebb államformaváltás, de inkább kormány- és rezsinváltás ment végbe a felszabadítási akcióval összefüggésben. Ezt sem akarom én itt kifejteni, de ez **olyan értéke a 44-45 utáni magyar történelemnek, amit pokoli veszteség lenne kihagyni.** Hosszú időn át ez, Rákosiék idején ez lehetetlen volt, hiszen Rákosi és rezsimje semmisítette meg ezeket az intézményeket, amelyek ebben a forradalomban létrejöttek. Később meg azért vált egy kissé diszkreditált és nehezen kezelhető üggyé, mert túl a kontinuitáshoz való merev ragaszkodáson, mondjuk, olyan személyiségek tárták föl ennek minden elemét és részét, akik egy időben itt ellenzékinek számítottak, mint Donáth Ferenc, aki nagyon korrekt és nagyon alapos, mélyreható, elemző munkát végzett erről a korszakról. Többet nem is akarok mondani, csak annyit, hogy tehát itt **vannak, igenis vannak olyan forradalmi értékek, amelyek a rendszer történelme szempontjából ebben a kontinuitásban igenis vállalhatók.** A másik, ami ebből következik, hogy a 47- és 49-ben, különösen a pártegyesítések után 48 nyarától 49 márciusáig, a népfrent újjáélesztéséig, életre galvanizálásáig tartó szakaszban Magyarországon a fordulat az államosítással még szociális tartalmú volt, politikai hordozóival elsősorban a Rákosi-féle oligarchia jóvoltából, hogy úgy mondjam, a proletárdiktatúra összes elemét megfosztó mozgalom volt, az összes munkásintézményt ekkor irtották ki az üzemekből, lakóterületekről, mindenből. 49 tavaszán erre külön belügyminiszeri rendelet jelent meg, **sajnos, azt Kádár János írta alá, de hát ez ilyen szempontból nem perdöntő, mert a mozgatórugója Rákosi volt végig ennek az egész gleichschaltoló akciónak.** Ezekre bizonyítékok vannak valóban. Ez azért érdekes az 56 megítélése szempontjából és az a körüli vita vállalhatósága szempontjából, mert itt valódi népi intézmények – Donáth kifejezését használom, de én ezzel azonosulni is tudok – jöttek létre, amelyeket megfosztottak tartalmuktól, majd intézményi formájuktól is ebben a folyamatban a Rákosiék. **Itt válik érdekessé a népfelkelés fogalom használata a Szovjetunióhoz való viszony dolgában. Most túl a közmegegyezésre való hajlandóságon és az abban való**

kiegyezési szándékon, hogy kinek miért tetszik a népfelkelés, ezzel én korábban nem foglalkoztam, csak a tanulmány kapcsán, azért, mert ennek nincs szovjetellenes éle, de antisztálinista éle van. Ez így is elfogadható, és teljes mértékben egybevág az SZKP XXVII. kongresszusának azon értékelésével, amelybe először mondják ki hivatalos pártfórumon a Szovjetunióban, hogy kényszerformációként jött a sztálini forma Kelet-Európára. **Tehát ez teljesen adekvát, és egybevág az az értelmezés és ez az értékelés, a szovjetek és éppen az SZKP XXVII. kongresszusának értelmezésére.** Következő, amit ezek után ebből még földézni szeretnék, és az értelmezésben, azt hiszem, közös nevezőre eljutni, az az, hogy itt ennek a formulának az alkalmazása, **miközben nem hordoz szovjetellenes tartalmat, de antisztálinista, és egybevág a másutt is lezajlott értékelésekkel, ezzel kapcsolatban ez kielégíti jelen pillanatban, a jelenlegi történelmi pillanatban azokat is, akik egyébként ezt túlhajtó, egy másik variációt dédelgetnek magukban, ami forradalom, nemzeti forradalom és függetlenségi háború, függetlenségi harc gondolatát.** Mert ugyanis ebben a triászban kell ezt a fogalmat vizsgálni: ellenforradalom, népfelkelés, nemzeti forradalom. És ez az összefüggés az, ami véleményem szerint a pártot anélkül, hogy teljes identitását és önbecsülését aláásná, **kisegíti egy aktuálpolitikai kényszerből született fogalom fogságából anélkül, hogy az egész párttal viszszanézve kellene itt valami különleges számonkérést és elszámoltatást véghez vinni.** Még annyit hadd mondjak el ezzel kapcsolatban, hogy a fogalom használata, mert e körül volt vita, Németh elvtárs is utalt a kamarában elmondott beszédében, mások is joggal, okkal arra, hogy egy egyszavas definíciót nem lehet egy másik egyszavassal fölváltani. **Ez, ha tudományos igényű feltárásról van szó, természetesen igaz, mint ahogy a logika törvényei szerint is tudja az ember, hogy egy bonyolult rendszert kategóriák hálójában lehet csak rabul ejteni, de a közgondolkodás mindig kialakítja a maga egyszavas ítéleteit történelmi helyzetekről, tehát itt nem, ez esetben nem konkrétan tudományos konzekvenciákkal kell csak szembenézni, hanem azzal, hogy nehogy forradalom legyen ismét a neve, már bocsánat a kifejezésért.** Ez a lényeg, és erre az utolsó percbe vagyunk bizonyos értelemben, mert elég nagy a nyomás egy másik irányba. **Tehát nem arról van szó, hogy szakítani az ellenforradalom kategóriájával, hanem arról is, hogy nehogy újra forradalom legyen a neve egyértelműen.** A közvélemény-kutatások ezt jelzik előre, és a köztudat alakulásába is ily módon bele kell és bele lehet szólni. Többet ennél nem elidőzve csak annyit, kétségtelenül az értelmezési zavar okozhatta, hogy a párt tagjainak egy része és különösen azok, akik bizonyos helyzetüknél, érintettségüknél és elkötelezettségüknél fogva ezeknek az eseményeknek cselekvő részeseik voltak, majdhogynem áldozatuk és életük elleni indítványnak fogták föl és élték meg ezt a fogalmi áttolódást ebben az esetben. Ezzel kapcsolatban azt hiszem, hogy bizonyos e körben érintett emberek részéről voltak aztán politikai spekulációk meg fölhajtások is. Rosszhiszeműséget sem tudom egyik-másiktól kizárni. Tegnap este egy önsanyargató vállalkozásba mentem bele, a Marc[z]ibányi téren

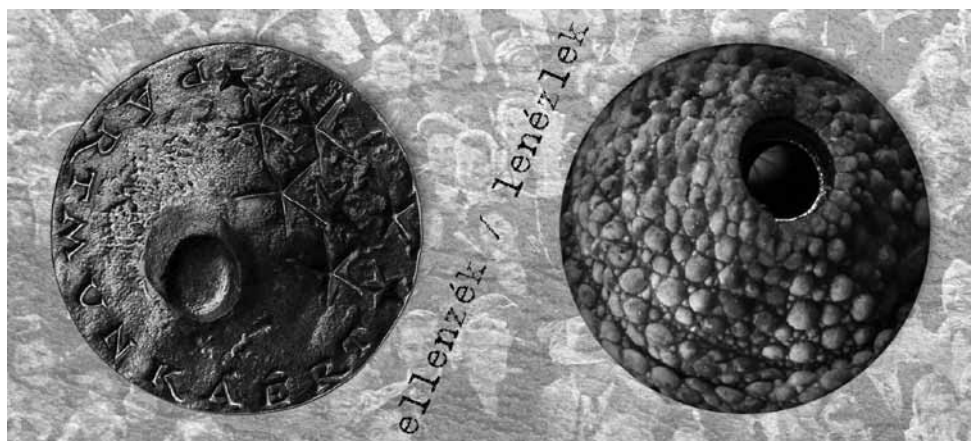
találkoztam hatszáz olyan elvtárral, aki Szocialista Hazáért kitüntetés, Munkás-paraszt Hatalomért kitüntetés kapott, és kiderült, ez a része az, ami személyükben és önértékelésükben zavarja őket. Amit jólesően kell elmondanom, ami nagyon vad és néhány szóvivő által erősen csiholt hangulat után végül is, azt hiszem, hogy a nagy többségtől megértéssel és elfogadással, toleranciával távoztunk, olyannyira, hogy semmiféle elítélő határozatot, amit már zsebből húztak elő, nem voltak hajlandók vállalni, és azt mondták, hogy ilyen szavazásnak nincs létjogosultsága, ilyen kérdésekbe ez volt. Ezt csak azért mondom, mert ez volt az a közeg, amelyben valóban szerettem volna igazán kipróbálni, hogy milyen kérdések foglalkoztatják a párttagságnak azon részét, melyikről így nyilatkoztam, hogy nagyon érintett, áldozatot hozott, és ebből az áldozatból következően félreértések is keletkezhetnek. Még annyit akkor, én nem akarom megismételni, hogy az egész tanulmány az, ami végül majd önmagáért beszél, de a folytatást is, csak ismétlésül, amit már a múlt héten elmondtam, hogy ki hogy vállalja ezt, és ki mit mond majd a központi bizottsági ülésen, az az ő dolga, **de nem személyes következtetésem volt, és személyes véleményem ez, amit ez ügyben mondtam, nem személyes elhatározásom volt a nyilvánosság-ra hozatal,** de mindegyikkel egyetértettem és vállaltam is. Ez is hozzá tartozik a dolgokhoz, és az is, hogy én ismerem a párttagságnak azt a józan többségét is, amelyik nagyon is igényli, hogy végre e kérdésben is már jussunk el a tisztázáshoz, és nem annyira az indulatok, mind inkább a párt helyzetének megszilárdítása vezeti, ezt csak információul mondom, és nem szerénytelenségből, háromezer pártaktivista jelenlétében tapasztalhattam Hódmezővásárhelyen, ahol egész Csongrád megye pártaktívája együtt volt, és nincs okom tovább ezt részletezni, illetve nincs jogom tovább részletezni, hogy mennyivel elütött az attól, mint a Marc[z]ibányi téri volt ellenére, hogy végül a Marcibányi téri is ezen a józan döntéssel végződött, hogy semmi alap egy ilyen kérdésben politikai határozatot hozni, és ezzel akarom végül is ezt a részét a mondanivalómnak befejezni, hogy nem megkerülhető kérdéstről van szó, ebben én makacsul, csökönyösen marxista vagyok, aki, Marx szerint a „minden dolog lényege annak története”, amelyik mozgalom ezt nem tudja elvégezni, az azt a hitelt nem tudja megszerezni, amire készülünk az első napirendi pontban lefolytatott vita kapcsán. Végül, hogy milyen a nyilvánossága, az, természetesen, a Központi Bizottság is majd ítél róla, a Politikai Bizottság is, de itt konkrétan szóba került az MTI magatartása ebben a dologban. Valószínű, itt megint az irányítási zavarok jönnek elő, amelyikkel küszködünk itt már hetek óta, mert én nem adtam semmiféle olyan útmutatást az MTI-nek, hogy nem közölhet pártálláspontot, hát nem tudom, ezt ki közölte vele, de én nem adtam ilyet, olyat sem, hogy mit közölhet, tehát nyilván **ők a jogállami eszméből kiindulva** úgy döntöttek, hogy ami nem tilos, azt közlik, de nem tudok az összefüggésekről meg a háttéréről se, hogy kitől milyen intézkedést kapott a Magyar Távirati Iroda. Ezt azért mondom, mert Grósz elvtárs említette, hogy itt is zavarok keletkeztek a nyilvánosság dolgába és a nyilvánosság kezelésében. Végül most már a központi bizottsági ülésre

visszatérve csak annyit, és ezért kérem a Politikai Bizottság észrevételeit, hogy én természetesen, miként azt a napirend is diktálja, a magam mondanivalóját ugyanúgy részként kezelem e tekintetben, mint ahogyan a beszámoló is kezelni fogja, de hát tartozom, tartozom ezekről a dolgokról a Központi Bizottságba számot adni, tehát itt kollegáim ne lepődjenek meg, hogyha én erről szólok. Hogy mikor szóljak, azt majd az elnök eldönti, hogy mikor lesz ez időszerű, és milyen formában, szeretnék tisztességesen fölkészülni erre a felszólalásra. Másik, hogy a Központi Bizottság ülése kapcsán hát inkább kérdezni szeretném a tisztelt Politikai Bizottságtól, nos, a Központi Bizottság ülése kapcsán hát **én nem tehetem meg, hogy önkritikát gyakorolok ezekbe a dolgokba**, mert a véleményem az, hogy népfelkelés volt. Ilyen szándékom nincs is. A magatartásomat megítélje meg a Központi Bizottság, ahogy jónak látja, én majd azzal kapcsolatban ott helyben fogok reagálni rá. Ezt szerettem volna elmondani.”⁶⁶

De hogyan is hangzott a riporter kérdése a Pozsgay-interjúban?

„A csütörtöki kormányülés után közölte, hogy Nagy Imrét és társait jelenlegi nyughelyükön eltemethetik a hozzátartozók. Itt ugye csak egy kegyeleti aktus engedélyezéséről van szó, de ez nem Nagy Imre nézeteinek, tevékenységének a rehabilitációja?”⁶⁷

(Folytatjuk)

66 *Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1989. február 7-ei üléséről*, 1-2, 29-30, 60-63. http://w3.osaarchivum.org/index.php?option=com_content&view=article&id=418%3Aa-politikai-bizottsag-1989-februar-7-i-uelesenek-jegyzkoenyve&catid=71%3Aaz-mszmp-politikai-bizottsaga-ueleseinek-hangfelvetelei&Itemid=202&lang=en (utolsó letöltés: 2014. 05. 06.)

67 Az interjú nyomtatott változata az MSZMP PB január 31-ei ülésnek háttéranyagaként lásd Digitarchív MOL M-KS 288. f. 5/1050. ő. e. (1989. 01. 31.) 6R/40